

POTISNI I PRIVLAČNI FAKTORI ODLUKE MLADIH O ODLASKU IZ HRVATSKE

Doležal, Dora

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Economics in Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:145:393647>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-27**

Repository / Repozitorij:

[EFOS REPOSITORY - Repository of the Faculty of Economics in Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Ekonomski fakultet u Osijeku

Sveučilišni prijediplomski studij Financijski menadžment

Dora Doležal

**POTISNI I PRIVLAČNI FAKTORI ODLUKE MLADIH O
ODLASKU IZ HRVATSKE**

Završni rad

Osijek, 2023.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Ekonomski fakultet u Osijeku

Sveučilišni prijediplomski studij Financijski menadžment

Dora Doležal

**POTISNI I PRIVLAČNI FAKTORI ODLUKE MLADIH O
ODLASKU IZ HRVATSKE**

Završni rad

Kolegij: Menadžment

JMBAG: 00102302707

e-mail: ddolezal@efos.hr

Mentor: Izv. prof. dr. sc. Marina Stanić

Osijek, 2023.

Josip Juraj Strossmayer University of Osijek
Faculty of Economics and Business in Osijek
Undergraduate Study Financial Management

Dora Doležal

**PUSH AND PULL FACTORS OF YOUNG PEOPLE'S DECISION
TO LEAVE CROATIA**

Final paper

Osijek, 2023.

IZJAVA

O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI, PRAVU PRIJENOSA INTELEKTUALNOG VLASNIŠTVA, SUGLASNOSTI ZA OBJAVU U INSTITUCIJSKIM REPOZITORIJIMA I ISTOVJETNOSTI DIGITALNE I TISKANE VERZIJE RADA

1. Kojom izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je završni rad isključivo rezultat osobnoga rada koji se temelji na mojim istraživanjima i oslanja se na objavljenu literaturu. Potvrđujem poštivanje nepovredivosti autorstva te točno citiranje radova drugih autora i referiranje na njih.
2. Kojom izjavljujem da je Ekonomski fakultet u Osijeku, bez naknade u vremenski i teritorijalno neograničenom opsegu, nositelj svih prava intelektualnoga vlasništva u odnosu na navedeni rad pod licencom *Creative Commons Imenovanje – Nekomercijalno – Dijeli pod istim uvjetima 3.0 Hrvatska*.
3. Kojom izjavljujem da sam suglasna da se trajno pohrani i objavi moj rad u institucijskom digitalnom repozitoriju Ekonomskoga fakulteta u Osijeku, repozitoriju Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku te javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti, NN 119/2022).
4. izjavljujem da sam autorica predanog rada i da je sadržaj predane elektroničke datoteke u potpunosti istovjetan sa dovršenom tiskanom verzijom rada predanom u svrhu obrane istog.

Ime i prezime studenta/studentice: Dora Doležal

JMBAG: 0010230270

OIB: 92185271441

e-mail za kontakt: doradolezal10@gmail.com

Naziv studija: Financijski menadžment

Naslov rada: Potisni i privlačni faktori odluke mladih o odlasku iz Hrvatske

Mentor/mentorica rada: izv. prof. dr. sc. Marina Stanić

U Osijeku, 2023. godine

Potpis

Potisni i privlačni faktori odluke mladih o odlasku iz Hrvatske

SAŽETAK

Cilj ovog rada je istražiti potisne i privlačne faktore koji mogu utjecati na odlazak mladih iz Republike Hrvatske. S obzirom da brojne obitelji i mladi napuštaju Hrvatsku i emigriraju u inozemstvo, problem poprima značajne razmjere. Osim emigracija, godinama je prisutan prirodni pad stanovništva koji ne pridonosi boljoj demografskoj slici Hrvatske. Situacija je izrazito zabrinjavajuća, na nju su mnogi demografi upozoravali godinama unaprijed, a mišljenja raznih demografa spomenuta su u ovom radu. Istraživanje je provedeno u Istočnoj Hrvatskoj, u gradu Osijeku, odnosno na Ekonomskom fakultetu u Osijeku. U istraživanju je sudjelovalo 252 studenta završnih godina sa svih studijskih smjerova. Istraživanje je provedeno kroz tri seta pitanja iz upitnika od kojeg jedno ispituje stavove i privlačne faktore, a preostala dva ispituju potisne faktore, stavove i percipiranu bihevioralnu kontrolu. Osim toga, ispitana je i razlika u odgovorima između studenata koji su sudjelovali na Erasmus+ mobilnosti i onih koji nisu. Također, razlika u odgovorima između studenata koji dvije godine nakon završetka namjeravaju napustiti Hrvatsku i onih koji namjeravaju ostati.

Ključne riječi: migracije mladih, razlozi iseljavanja iz Hrvatske, potisni faktori, privlačni faktori

Push and pull factors of young people's decision to leave Croatia

ABSTRACT

The aim of this thesis is to investigate the push and pull factors that can influence the migration of young people from the Republic of Croatia. Considering the fact that in the last 10 years many families and young people have left Croatia and emigrated abroad, the problem is getting bigger. In addition to emigration, there has been a natural decline in population for years, which does not contribute to an improvement of the demographic situation in Croatia. The situation is extremely worrying, many demographers have warned about it years in advance, and the opinions of various demographers are reflected in this thesis. The research was conducted in Eastern Croatia, in the city of Osijek, i.e. at the Faculty of Economics in Osijek. 252 students from the last year of study with different majors participated in the survey. The research was conducted on the basis of three sets of questions, one of which examined attitudes and pull factors, and the other two examined push factors, attitudes and perceived behavioral control. In addition, the difference between students who participated in Erasmus+ mobility and those who did not was analyzed. In addition, the difference between students who intend to leave Croatia 2 years after graduation and those who intend to stay is examined.

Keywords: migration of young people, causes of leaving Croatia, push factors, pull factors

SADRŽAJ

1. Uvod	1
2. Migracije i demografija	2
2.1. Demografska slika Hrvatske.....	3
2.2. Migracijska slika regije Istočne Hrvatske.....	4
2.3. Začarani krug migracijskih izazova	5
2.4. Odljev mozgova.....	7
3. Potisni i privlačni faktori	9
4. Opis istraživanja i rezultati istraživanja	12
4.1. Metodologija rada.....	12
4.2. Analiza obrađenih podataka.....	12
4.2.1. Analiza podataka na razini uzorka.....	13
4.2.2. Erasmus+ mobilnost i razlike među studentima.....	19
4.2.3. Analiza namjere ostanka u domovini nakon završetka studija.....	24
5. Rasprava	30
6. Zaključak	33
Literatura	34
Popis grafikona	36
Prilog	37

1. Uvod

Hrvatska se godinama suočava sa sve većim opadanjem broja stanovnika, a prostor Republike Hrvatske dobio je status iseljeničke države. Mnogo je različitih faktora djelovalo kroz godine poput prisilnih migracija zbog ratnih zbivanja u zemlji, nepovoljnih ekonomskih situacija koje su otjerale ljude „trbuhom za kruhom“ kao što su velike stope nezaposlenosti, potplaćeni rad, manjak prilika za napredak i slično. Također, ulaskom Hrvatske u Europsku uniju znatno je olakšan odlazak jer iseljenicima više nisu potrebne radne dozvole i vize, a na tržištu rada imaju jednake prilike kao svi građani EU-a. Sva ta događanja, korak po korak, dovela su Hrvatsku u vrlo nepovoljnu demografsku situaciju o kojoj se danas, po mišljenju autorice, ne govori dovoljno. Upravo iz spomenutih razloga i brige za budućnost zbog potencijalnog demografskog izumiranja Hrvatske napisan je ovaj rad. Posebno zabrinjava činjenica što Hrvatsku napušta mlado, visokoobrazovano stanovništvo koje bi trebalo unositi nova znanja i poticati napredak. Istraživanje u ovom radu temelji se na ispitivanju potisnih i privlačnih faktora odluke mladih o odlasku iz Hrvatske, preciznije studenata Ekonomskog fakulteta u Osijeku, s obzirom da je Osijek središte regije Istočne Hrvatske, područja iz kojeg najviše ljudi emigrira.

2. Migracije i demografija

Brojni demografi i stručnjaci kroz godine dali su različite definicije pojma migracije. Izv. prof. dr. sc. Iva Šverko migraciju opisuje sljedećom definicijom: „Migracija u širem smislu podrazumijeva bilo koji oblik preseljavanja, privremenog ili trajnog mijenjanja mjesta boravka s jednog područja (države, regije ili grada) na drugo. U užem smislu, odnosi se samo na trajne promjene mjesta boravka, dok se termin cirkulacija odnosi na privremene promjene“ (Šverko, 2005:1150). Migrant je osoba koja mijenja svoje stalno prebivalište, a predstavlja jedinicu stanovništva koje migrira.

Nadalje, utemeljiteljica suvremene demografije u Hrvatskoj, prof. dr. sc. Alica Wertheimer-Baletić podijelila je migracije prema kriteriju uzroka ili motiva na *ekonomske* ili *neekonomske*, prema kriteriju voljnosti na *dobrovoljne* ili *nedobrovoljne*, prema kriteriju administrativnih granica na *vanjske* i *unutarnje* te prema kriteriju organiziranosti na *organizirane* i *neorganizirane*, to jest *spontane* ili *stihijske* migracije (Wertheimer-Baletić, 1999: 305).

Migracije kao pojam koji obuhvaća pojmove iseljavanja, useljavanja, „odljeva mozgova“ i slično mogu izučavati stručnjaci iz različitih područja. Tako se navedenim pojmovima mogu baviti demografi, sociolozi, geografi, povjesničari, pedagozi, psiholozi, kroatolozi, ekonomisti i drugi stručnjaci.

Iz prethodnih istraživanja vidljivo je kako na migriranje ljudi iz Hrvatske pretežno utječu ekonomski i društveni čimbenici. Problem iseljavanja uzrokovan je različitim faktorima ekonomske, društvene, socijalne i psihološke prirode koji su često isprepleteni. Najvažniji faktor kroz povijest istraživanja ove teme pokazao se ipak, ekonomski, poput odlaska zbog bolje materijalne situacije u inozemstvu, većih primanja, uspješnijeg rješavanja stambenog pitanja, što potvrđuje Šverko (2005: 1169) i nadodaje kako iza ekonomskih razloga slijede oni profesionalne razvojne prirode, poput stjecanja profesionalnog iskustva, školovanja te većeg izbora studija u inozemstvu. Nakon njih slijede razlozi neprofesionalne razvojne prirode, a obuhvaćaju želju za putovanjem, upoznavanjem drugih kultura i osjećaj slobode. Više o razlozima odlaska bit će pisano u poglavlju potisni i privlačni faktori.

2.1. Demografska slika Hrvatske

Hrvatska već dugo glasi za migracijsku, iseljeničku državu. Kroz povijest se mijenjaju tipovi i intenziteti migracija. Stanovništvo se u Hrvatskoj gubi i prirodnim (prirodna depopulacija, više umiranja od rađanja) i mehaničkim putem (emigracijska depopulacija, više iseljavanja u inozemstvo od useljavanja u državu). Najnoviji dokument „Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2021.“ objavljen na stranici Državnog zavoda za statistiku¹ pokazuje da se u Republiku Hrvatsku doselilo 35 912 osoba, a u inozemstvo se odselilo 40 424 osobe. Saldo migracije (razlika između broja useljenih u zemlju i odseljenih stanovnika iz iste zemlje) stanovništva Republike Hrvatske s inozemstvom bio je negativan i iznosio je -4 512.

Trenutno demografsko stanje u Hrvatskoj je izrazito zabrinjavajuće. Zadnjih desetak godina s posebnim naglaskom na 2013., godinu kad je Hrvatska postala članica Europske unije, mnogo se obitelji odselilo u inozemstvo. U migracijskim valovima u prošlosti u inozemstvo je uobičajeno odlazio otac, muškarac spreman raditi i zaraditi svojoj obitelji u Hrvatskoj za pristojan život. S obzirom da danas odlaze cijele obitelji, situacija postaje još ozbiljnija i alarmantnija. Neki od razloga su manji izgledi da će se te obitelji vratiti u Hrvatsku, obitelji više ne troše zarađene, inozemne novce u Hrvatskoj i te obitelji odnose potencijalne potomke jer s njima odlaze i žene u fertilnoj dobi. Prema kriteriju vremena takve migracije nazivaju se definitivne, karakterizira ih trajni odlazak cijele obitelji, a ne samo ekonomski aktivnog stanovništva. U navedenoj situaciji dolazi do dugoročnog učinka migracije (proizlazi iz trenutnog učinka), koji obogaćuje mjesto odredišta, a osiromašuje mjesto polazišta.

Čitajući prethodna istraživanja na temu migracija, može se zaključiti kako se broj migranata povećava. Odnosno, početkom 21. stoljeća mali je broj onih koji uistinu odlaze, dok je broj onih koji žele otići znatno veći, ali nastavno na to velika je razlika između onih koji bi htjeli migrirati i onih koji to uistinu čine. Danas kao i prije, velik je broj ljudi koji se žele odseliti, ali nažalost velik je broj onih koji se uistinu sele, odlaze s obiteljima i ne planiraju se vratiti. Stanovništvo Hrvatske obilježeno je smanjenom stopom fertiliteta, starenjem stanovništva, prirodnom i ukupnom

---

¹ Državni zavod za statistiku (2023) *Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2021.* Dostupno na: <https://podaci.dzs.hr/2022/hr/29030>, pristupljeno 15.4.2023.

depopulacijom. Predrag Bejaković (2014:113) upozorava na dugi vremenski tijek negativnih obilježja te ističe nepovoljni demografski razvoj kao stvarni i ozbiljni problem.

Od kako je Hrvatska postala samostalna država uslijedilo je mnogo pozitivnih promjena i kvaliteta života u državi je nedvojbeno porasla kroz godine. Sam ulazak Hrvatske u Europsku uniju, 2013. godine, donio je još prilika za napredak, ali je sa sobom odnio mnogo stanovnika. Brojni stručnjaci u nastavku upozoravaju na vrlo lošu demografsku sliku države. Dr. sc. Dražen Živić (2017:24) tvrdi kako se država nalazi u demografskoj krizi zbog nepovoljnih kretanja i razvoja stanovništva, ali i zbog posljedica i gubitaka Domovinskog rata, recesije i ekonomske stagnacije, narušenih društvenih odnosa koji su rezultirali duhovnom i identitetskom krizom. Osim njega, Faruk Hadžić i Tado Jurić (2021:200) naglašavaju da se u Hrvatskoj i zemljama Zapadnog Balkana nužno pozabaviti iseljavanjem i demografijom ispred rješavanja drugih problema zbog velikog gubitka populacije koji je doveo do titule najugroženijeg područja svijeta prema posljednjim procjenama UN-a.

Demografski problemi utječu na život u Hrvatskoj, a s vremenom postaju veći i ozbiljniji. Čitajući prethodna istraživanja i radove na temu migracija i demografije općenito, da se zaključiti kako su današnji problemi predviđeni davno prije (90-ih godina prošlog stoljeća). Jedina razlika je u razmjerima predviđene štete. Nažalost, čini se da je predviđena šteta u većini istraživačkih radova mnogo manja od stvarne.

2.2. Migracijska slika regije Istočne Hrvatske

S obzirom da se istraživanje u ovom radu provodi na studentima Ekonomskog fakulteta u Osijeku, potrebno je detaljno promotriti stanje u Istočnoj Hrvatskoj čije je Osijek središte. Živić tvrdi kako je područje Istočne Hrvatske izrazito ugroženi dio državnog teritorija i dodaje: „Riječ je o prostoru koji je u manje od pola stoljeća od „obećane“ zemlje s brojnom imigracijom i mladim stanovništvom postao jakim žarištem depopulacije, iseljavanja i ostarjelosti populacije. Intenzitet njezinog demografskog pražnjenja u posljednjih 25 godina nadmašio je i najpesimističnija predviđanja“ (Živić, 2017:25). Kako navodi Živić „obećana zemlja“, područje Slavonije i Baranje, regija Istočna Hrvatska, prepuno je prilika i mogućnosti koje ostaju neiskorištene.

Osijek, u odnosu na ono što je bio u predratno vrijeme, sve više kaska za ostala tri najveća grada. Odcijepljen (izoliran) od Zagreba, loše povezan s istim, „daleko od svega“, Osijek ne može pružiti svim mladim ljudima i studentima primamljive prilike, dobre poslovne ponude i početke koji će im omogućiti uspješne karijere i siguran život. Istočna Hrvatska koja obuhvaća više od petine državnog teritorija zaostaje u razvoju posljednjih 20-ak godina. Posebno zabrinjavaju pretpostavke i „predviđanja“ situacije u budućnosti kao jedna koju također navodi Živić: „... prilično realnom se čini pretpostavka da će Istočna Hrvatska 2030. godine imati za petinu manje stanovnika nego 2011. godine. To je uistinu zabrinjavajući podatak, naročito kada ga promotrimo u odnosu na druge hrvatske regije, ...“ (Živić, 2017: 27-28).

Osim demografa Živića, autori Mislav Matišić i Dane Pejnović (2015:102) upozoravaju da je Istočna Hrvatska postala problemsko područje koje opterećuje razvoj ostatka zemlje. Dakle, regija Istočna Hrvatska, puna potencijala, mogućnosti i resursa postala je „teret“ državi. Prema istraživanjima Matišića i Pejnovića (2015:118) promjena se dogodila zbog izmjena politike društveno-gospodarskog razvoja sedamdesetih godina prošlog stoljeća. Podatak koji najviše zabrinjava je da se situacija od sedamdesetih godina prošlog stoljeća (izuzev perioda u osamdesetima kad je na kratko prevladala imigracija) ne mijenja u korist spomenute regije, problemi se povećavaju, a pripadajuće županije bilježe negativni migracijski saldo. Osim spomenutih okolnosti, ne može se ignorirati činjenica da je i rat ostavio velike posljedice za sobom, a Matišić i Pejnović (2015:124) tvrde kako je upravo rat prouzročio izrazito *depresiranje* nataliteta, te je viši mortalitet od nataliteta ostao obilježje kretanja stanovništva Istočne Hrvatske do danas.

Za kraj odlomka Živić (2017: 28) u vlastitom radu odgovara kako se u trenutnim depopulacijskim uvjetima mogu očekivati pozitivni pomaci ukoliko se Istočnom Hrvatskom, njenim ljudskim resursima, socijalnim kapitalom bude upravljalo pošteno i razumno, s više odgovornog ponašanja i brigom za opće, a ne stranačke, ideološke i pojedinačne interese.

2.3. Začarani krug migracijskih izazova

Posljedice emigriranja u kombinaciji s prirodnim padom stanovništva Hrvatske ne mogu proći neopaženo, na to već sedam godina upućuje dr. sc. Drago Župarić-Iljić (2016: 1) tvrdeći kako će

iseljavanje uz negativne demografske trendove ostaviti poremećaje na tržištu rada, destabilizirane sustave (mirovinski, zdravstveni, obrazovni, socijalni) i to u dugom roku. Iseljavanje tolikog broja stanovnika bez kojeg je ostala Hrvatska u relativno kratkom periodu odrazit će se i odražava se na sve funkcije i dijelove sustava.

Jedna od posljedica je starenje stanovništva, odnosno veći broj starog stanovništva u državi jer se značajan broj mladih odselio i jer se rađa sve manje djece kroz godine. To znači da će među zaposlenima prevladavati stari ljudi koji će morati raditi i duže od svog radnog vijeka zbog nedostatka mladih koji bi ih trebali zamijeniti. Bejaković (2014:119) upozorava kako starija radna snaga nije dovoljno poduzetna te teže prati inovacije u poslu i tehnički napredak, a to će se odraziti na sporiji gospodarski razvoj zemlje s obzirom da se dobna struktura zaposlenih i dalje pogoršava.

Osim upitnog razvoja zemlje u gospodarskom smislu i razvoja znanosti i napretka, upitan je opstanak mirovinskog sustava zbog izraženog starenja stanovništva i depopulacije. Bejaković (2014:119) propitkuje financijsku održivost mirovinskog sustava u državi, koji počiva na načelu generacijske solidarnosti te predviđa kako bi omjer ovisnosti u mirovinskom sustavu 2031. mogao iznositi 1:1,1 (100 umirovljenika na 110 zaposlenih). Ovo su poprilično loša predviđanja za mirovinski sustav koji je već poljuljan i slab.

Nastavno na mirovinski sustav, veže se i zdravstveni sustav. Postoje emigranti koji se nisu odjavili iz Hrvatske, a za blagdane redovito dođu obaviti preglede i pretrage na račun onih koji uplaćuju doprinose za zdravstvo. To objašnjava puno manje brojke Državnog zavoda za statistiku o broju iseljenih (u odnosu na velike brojke prijavljenih Hrvata u destinacijama imigracije), jer se i dalje nisu odjavili kako bi uspješno iskoristili benefite iz Hrvatske (popravili zube, prekontrolirali zdravlje i slično). Neki opravdavaju takvo ponašanje i navode doznake koje emigranti šalju za Hrvatsku, ali koliko je to uistinu ekvivalentno u odnosu da ne plaćaju nikakve poreze opisuju Hadžić i Jurić (2021: 223), koji ističu kako odlazak mladih ljudi iz sustava ne mogu nadoknaditi subvencije i doznake koje šalju u zemlju, iako takve situacije imaju kratkoročno pozitivan učinak na BDP, dugoročni neto učinak je negativan.

Osim problema koji se reflektiraju na zdravstveni i mirovinski sustav, postoji problem školovanja mladih ljudi koji sve češće završava odljevom mozгова. U Hrvatskoj se školuju djeca i mladi za

radna mjesta koja su odavno popunjena. Jedan od primjera daje Bejaković (2014:118) koja predviđa sve manju potrebu za učiteljima i profesorima prije skoro deset godina uslijed zatvaranja mnogih škola i smanjenja razrednih odjela. Bez obzira na to danas i dalje ima previše diplomiranih profesora koji jednostavno nemaju gdje raditi u Hrvatskoj. Ovo je nažalost, samo jedan od primjera, a u slijedećem potpoglavlju bit će više govora o tome.

2.4. Odljev mozgova

Starije stanovništvo u funkciji radne snage tromije je i manje sklono promjenama koje su nužne za značajniji napredak. Zato je potrebno kvalitetno školovati mlado stanovništvo, no i to može izazvati negativne učinke koje spominje Šverko (2005:1150), a riječ je o potencijalno uzaludnom, iako nužno potrebnom ulaganju u obrazovanje mladih ljudi. Ipak, često se dogodi da takvi, društvu najpotrebniji odlaze u inozemstvo, kako Šverko stručno objašnjava: „Odlazak vrhunskih stručnjaka (*brain drain*) nužno znači gubitak za zemlju koju napuštaju i dobitak za zemlju u koju dolaze (*brain gain*)“ (Šverko, 2005:1150). Popularno nazivan „*brain drain*“ ili prevedeno na hrvatski „odljev mozgova“ prisutan je u svim zemljama, ali posebno je izražen u zemljama koje su u razvoju, a jedna od njih je i Hrvatska.

Odljev mozgova predstavlja problem promatran iz ekonomske perspektive jer odlazi obrazovana radna snaga u čije je obrazovanje država uložila velike resurse, ali i demografske jer dolazi do starenja populacije. Vratimo se na ulaganje značajnih sredstava u svakog mladog pojedinca rođenog u Hrvatskoj. Svaki pojedinac ima pravo na gotovo besplatno školovanje i besplatnu zdravstvenu zaštitu. U trenutku kada taj pojedinac napusti državu, nema više mogućnosti vratiti uloženo, pogotovo ukoliko nastavi iskorištavati zdravstvene i druge usluge u zemlji te na taj način dodatno opterećivati javne financije zemlje. S obzirom da se broj državljana Republike Hrvatske smanjuje, svi ti troškovi raspoređuju se na manji broj ljudi. To bi moglo ostaviti velike i trajne posljedice na već ovako opterećen mirovinski i zdravstveni sustav.

S druge strane treba imati razumijevanja za mlade ljude koji se obrazuju i školuju preko petnaest godina, a zatim ne mogu pronaći posao za koji su kvalificirani ili budu potplaćeni ili nemaju mjesta za napredak. Uzaludno je školovati i ulagati u zanimanja za koja nema posla, odnosno

„proizvoditi” nezadovoljne mlade ljude koji ogorčeni situacijom, primorani, odlaze u inozemstvo. S obzirom na povezanost i međuovisnost spomenutih tema, upravo svi ovi problemi čine jedan veliki začarani krug koji je potrebno prekinuti.

Odljev mozgova ima izrazito negativan utjecaj na zemlju iz koje odlazi visokoobrazovano stanovništvo. Upravo bi studenti kao budući akademski građani trebali biti nositelji gospodarskog razvoja države. Iz navedenog razloga i u svrhu sprečavanja dugoročnih posljedica koje bi ova situacija mogla izazvati, potrebno je proučiti namjeru mladih, visokoobrazovanih ljudi za odlaskom, detektirati čimbenike koji stoje iza tih namjera i reagirati te prekinuti začarani krug.

3. Potisni i privlačni faktori

Definiciju o potisnim i privlačnim faktorima daju autori Filip Dragović i izv. prof. dr. sc. Robert Mikac: „*Push i pull* faktori djeluju kao nužni motivacijski čimbenik zbog kojih se osobe odluče na migracije. *Push* faktori utjelovljuju razloge zbog kojih se osobe odlučuju na napuštanje određenog područja, dok *pull* faktori privlače migrante prema određenim zemljama ili područjima“ (Dragović, Mikac, 2017:137). U ovom radu neće biti govora o destinacijama u koje ljudi emigriraju, već će se podrazumijevati da su to zemlje u koje Hrvati najčešće odlaze, a imaju slična obilježja.

Nadalje, Šverko navodi: „Potisni razlozi uglavnom su:

- 1) loše ekonomske prilike u matičnoj zemlji
- 2) nezaposlenost
- 3) nestabilna politička situacija
- 4) diskriminacija
- 5) neslaganje s vrijednosnim sustavom zajednice
- 6) nepovoljni uvjeti osobnoga razvoja

dok su privlačni razlozi najčešće:

- 1) ekonomske i političke prilike u zemlji imigracije
- 2) bolje mogućnosti zapošljavanja
- 3) veće zarade
- 4) bolji životni uvjeti
- 5) povoljnije prilike za profesionalno napredovanje“

(Sullivan i Thompson, 1988; Prpić, 1989; Golub, 2002; navedeno prema Šverko 2005: 1151).

Još primjera daju nam autori koji su ponaosob ispitali emigrante o faktorima koji su ih potisnuli iz zemlje i onima koji su ih privukli u destinacije na kojima danas žive. Rajković Iveta i Horvatin (2017: 265-268) ističu da je glavni, ali ne i jedini motiv ekonomske prirode (posao, stambeno pitanje). Također navode psihološke razloge koji su uzrokovani nepotizmom i korupcijom na svim

razinama, osim toga ističe se želja za životom u liberalnijoj sredini, za upoznavanjem novih kultura, znatiželja te profesionalno usavršavanje. Iako u ovom radu, kako je spomenuto, neće biti govora o konkretnoj destinaciji migriranja, pronađeni su zanimljivi primjeri vezani za odlazak u Irsku autorica dr. sc. Marijete Rajković Iveta i Tee Horvatin (2017: 267) čiji ispitanici kao ključne razloge odlaska navode poznavanje engleskog jezika, otvorenost tržišta rada i jednostavno zapošljavanje te dobru prometnu povezanost u odnosu na druge imigracijske destinacije.

Matišić i Pejnović (2015) spominju još jedan potisni faktor vezan za područje Istočne Hrvatske. „Najkraće je tu promjenu moguće definirati kao transformaciju iz područja visoke prirodne nosivosti i poželjnoga imigracijskog odredišta u gospodarski depresivan emigracijski prostor. Takva društvena percepcija i – što je posebno važno – autopercepcija važan je potisni čimbenik (*push factor*) za suvremeno iseljavanje mlađeg i obrazovanijeg stanovništva“ (Matišić, Pejnović, 2015:132).

Prilike u Hrvatskoj nisu bile odlične zadnjih deset i više godina. Hrvatska se jako dugo oporavljala, a i dalje se oporavlja od ratnih stradanja. Velika svjetska kriza dodatno je usporila oporavak 2008. godine. Od tog razdoblja u Hrvatskoj vlada izrazito nepovoljna gospodarska situacija popraćena visokom stopom nezaposlenosti, neadekvatnim plaćama zaposlenih, negativnim rastom bruto domaćeg proizvoda, lošom poduzetničkom klimom i slično. Ostanak u Hrvatskoj predstavlja pravi izazov i borbu, pogotovo za mlade ljude, a upravo oni u većoj mjeri odlaze. Mladi ljudi u „najboljim godinama“ za rad i stvaranje obitelji napuštaju Hrvatsku jer ovdje nema prilika za njih.

Osim navedenih ekonomskih faktora, veći značaj dobivaju i oni neekonomski koji uključuju društvene, psihološke, političke, obrazovne i druge razloge. Teško je započeti život u Hrvatskoj ukoliko se kreće od nule. Ukoliko mladi nemaju nikog da ih pogura ili dobru vezu za prvo zaposlenje. Velike razine mita i korupcije od nacionalne do lokalne razine vlasti stvaraju odbojnost i demotiviraju mlade. U inozemstvu, mlade privlači mogućnost napretka, brzog zaposlenja, visoke plaće i za najjednostavnije poslove. Veliku ulogu za mlade ima i sloboda života te otvorenost uma u inozemstvu, izostanak osuđivanja zbog drugačijeg načina života i pogleda na svijet. Neusklađenost obrazovnog sustava s tržištem rada još je jedan od faktora koji potiskuje mlade na odlazak.

Ono što bi moglo u budućnosti postati ključan problem i već postaje problem je činjenica da nikom nije ugodno ostati u području iz kojeg svi odlaze. Prostor Hrvatske s naglaskom na Istočnu Hrvatsku postaje upravo takav, gospodarski depresivan emigracijski prostor, kako su ga opisali autori Matišić i Pejnović. U trenutku kad mladi ljudi ostanu bez prijatelja, a čak i članova obitelji, sve ih manje tog veže da ostanu, pogotovo ako se tomu pribroji nemogućnost pronalaska posla, neprihvatanje od sredine u kojoj su odrasli i slični problemi s kojima se susreću.

4. Opis istraživanja i rezultati istraživanja

Ovim radom želi se pokazati koliko mladih s Ekonomskog fakulteta u Osijeku promišlja o mogućem odlasku iz Hrvatske u budućnosti te koji bi faktori utjecali na te odluke. Važno je naglasiti da procjena temeljena na ovom istraživanju kao i na opsežnijim istraživanjima s puno većim uzorkom ne može pokazati točan broj populacije koja će migrirati zbog uzorka koji nije reprezentativan s obzirom da obuhvaća samo studente s Ekonomskog fakulteta u Osijeku.

4.1. Metodologija rada

U radu su korišteni primarni (prikupljeni online upitnikom) i sekundarni izvori podataka poput raznih članaka, znanstvenih radova i internetskih izvora. Uz prednost korištenja sekundarnih podataka koji su već prikupljeni, važno je napomenuti i prateći nedostatak, a to je potencijalna zastarjelost podataka. Sekundarni podaci korišteni su dominantno u teorijskom dijelu ovog rada, a primarni podaci analizirani su u empirijskom dijelu rada.

Podaci su prikupljeni anketom koja je provedena CAWI metodom, putem interneta, u ljetnom semestru akademske godine 2021./2022. Ispitanici su studenti Ekonomskog fakulteta u Osijeku s treće godine prijediplomskog studija te prve i druge godine diplomskog studija. Studenti su pristupili online anketi koja je provedena u svrhu istraživanja namjera i stavova studenata o napuštanju domovine, a u ovom radu odabrane su samo pojedine stavke iz spomenutog istraživanja. *Push* i *pull* faktori navedeni u upitniku preuzeti su iz istraživanja Petre Kasap i Vere Čubela Adorić (2018), a spomenuti dio upitnika prikazan je kao prilog na kraju rada. Cilj istraživanja je bio doznati koliko studenata sa završnih godina studija planira ostati u Hrvatskoj, a koliko je onih koji će svoj prvi posao i sreću potražiti izvan granica Hrvatske. Nadalje, cilj je bio istražiti koji su razlozi razmišljanja o odlasku, što ih sputava u pronalasku posla u Hrvatskoj i što je tako privlačno u inozemstvu. Za obradu podataka korištena je deskriptivna analiza.

4.2. Analiza obrađenih podataka

U istraživanju je sudjelovalo 252 osobe, od kojih je 77 ženskog spola i 175 muškog spola. Pod završne godine ubrajaju se treća godina prijediplomskog studija te prva i druga godina diplomskog studija. Najviše ispitanika sudjelovalo je s prve godine diplomskog studija (94), a jednak broj

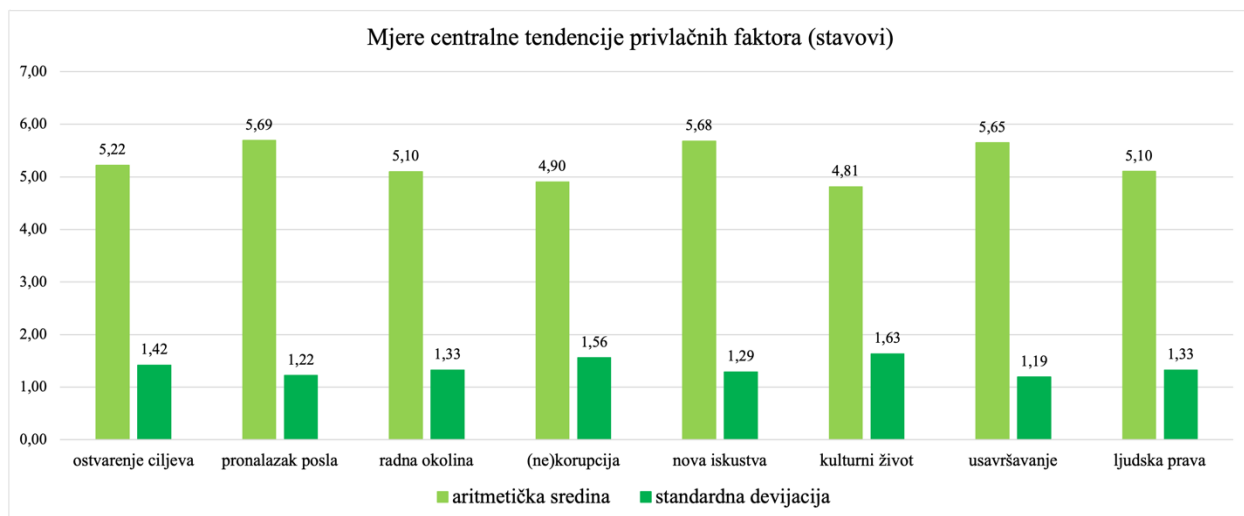
studenata s treće godine prijediplomskog i druge godine diplomskog (79). U istraživanju su sudjelovali studenti sa svih studija osim studija Ekonomska politika i regionalni razvitak. Najviše je studenata sa studija Financijski menadžment (62), zatim sa studija Menadžment (57), slijedi studij Poduzetništvo (49), studij Poslovna informatika (40), studij Marketing (32) i posljednji po broju sudionika u istraživanju, studij Logistički menadžment (12).

U istraživanju će biti prikazana dva skupa faktora, potisni i privlačni. Za ispitivanje privlačnih faktora uzeta je u obzir grupa pitanja koja ispituje stavove, dok kod potisnih faktora dvije odvojene grupe pitanja ispituju stavove i percipiranu bihevioralnu kontrolu, u nastavku navedeno skraćenicom PBC. Promatrane su odvojeno kroz cijelu analizu, a istraživani pokazatelji su mjere središta, aritmetička sredina, medijan i mod te mjera disperzije, standardna devijacija. Analiza podataka podijeljena je u tri dijela. Prvi dio sumarnu analizu uzorka, zatim slijedi dio u kojem su ispitanici odvojeni u grupe ovisno o tome jesu li ili nisu sudjelovali na Erasmus + mobilnosti i u zadnjem dijelu gdje su podijeljeni u grupe ovisno o namjeri ostanka u domovini 2 godine nakon završetka studija. U svakom od tri spomenuta dijela će se posebno ispitati navedeni privlačni i potisni faktori ispitani stavovima i percipiranom bihevioralnom kontrolom.

4.2.1. Analiza podataka na razini uzorka

U ovom dijelu analize ispitanici nisu dijeljeni u grupe prema različitim obilježjima kao što će biti podijeljeni u nastavku istraživanja. Prvo od tri seta pitanja u upitniku ispitivalo je stavove: „Odlazak iz Hrvatske može imati različite posljedice. Koliko su, po Vašem mišljenju, sljedeće posljedice vjerojatne? (1 – uopće nije vjerojatno, 7 – vrlo vjerojatno)“. Iz ovog pitanja jasno se mogu uočiti privlačni faktori za odlazak u inozemstvo (zemlja emigracije nije specifično određena). Privlačni faktori koji mlade potiču da potraže sreću u inozemstvu u ovom istraživanju, odnosno ponuđeni odgovori u anketi su ostvarenje osobnih ciljeva i vrijednosti, pronalazak posla ili staža, poticajna radna okolina, život u nekorumpiranom društvu, stjecanje novih vrijednih iskustava, bogati kulturni i zabavni život, profesionalno usavršavanje te život u sredini s visokom razinom poštivanja ljudskih prava.

U nastavku se može vidjeti grafikon koji pokazuje prosječnu vrijednost i prosječno odstupanje privlačnih faktora.

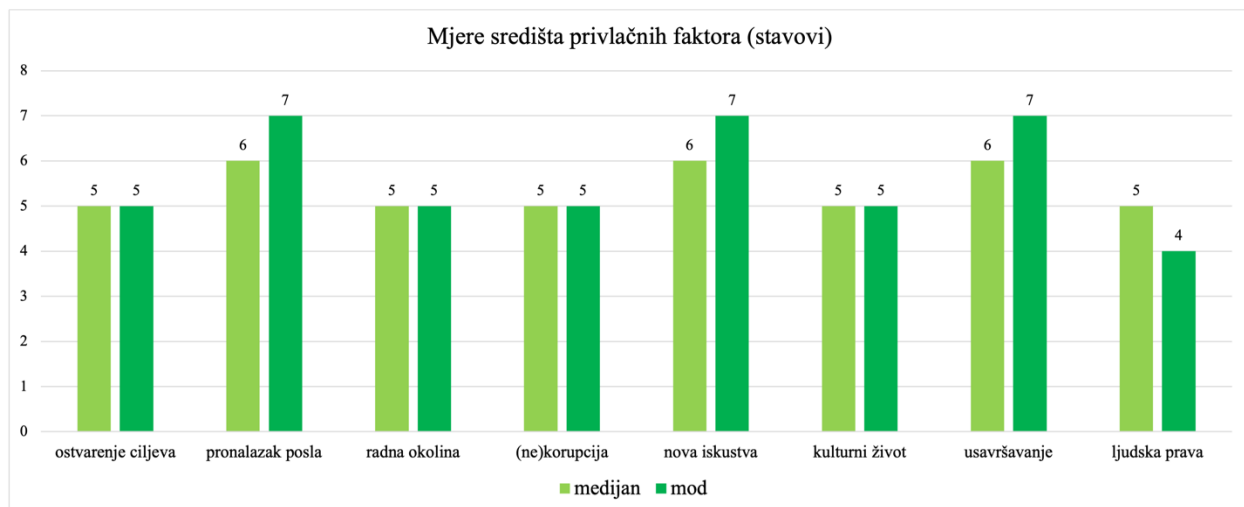

Grafikon 1. Privlačni faktori (stavovi) – aritmetička sredina i standardna devijacija

Izvor: izrada autorice

Na grafikonu je prikazano osam ispitanih privlačnih faktora koji predstavljaju moguće posljedice u slučaju da ispitanici emigriraju iz Hrvatske. Može se primijetiti kako su ispitanici s najvišom prosječnom vrijednosti ocijenili varijablu pronalazak posla ili staža koja je gotovo jednaka varijabli stjecanje novih vrijednih iskustava. Te dvije varijable najviše privlače ispitanike da odu u inozemstvo. Također, s visokom prosječnom vrijednosti ističe se i varijabla profesionalno usavršavanje. Sve tri spomenute varijable imaju i najniža prosječna odstupanja čije vrijednosti ne premašuju 1,3. S druge strane, kao varijable s najmanjim prosječnim vrijednostima ističu se život u nekorumpiranom društvu i bogati kulturni i zabavni život. Pripadajuće varijable imaju zabilježena najviša standardna odstupanja. Zanimljivo je kako su varijable poticajna radna okolina i život u sredini s visokom razinom poštivanja ljudskih prava ocijenjene jednakim prosječnim vrijednostima koje iznosi 5,1 uz jednako standardno odstupanje 1,33.

S druge strane, centralna vrijednost i najčešća vrijednost za isto pitanje iz upitnika prikazani su narednim grafikonom.

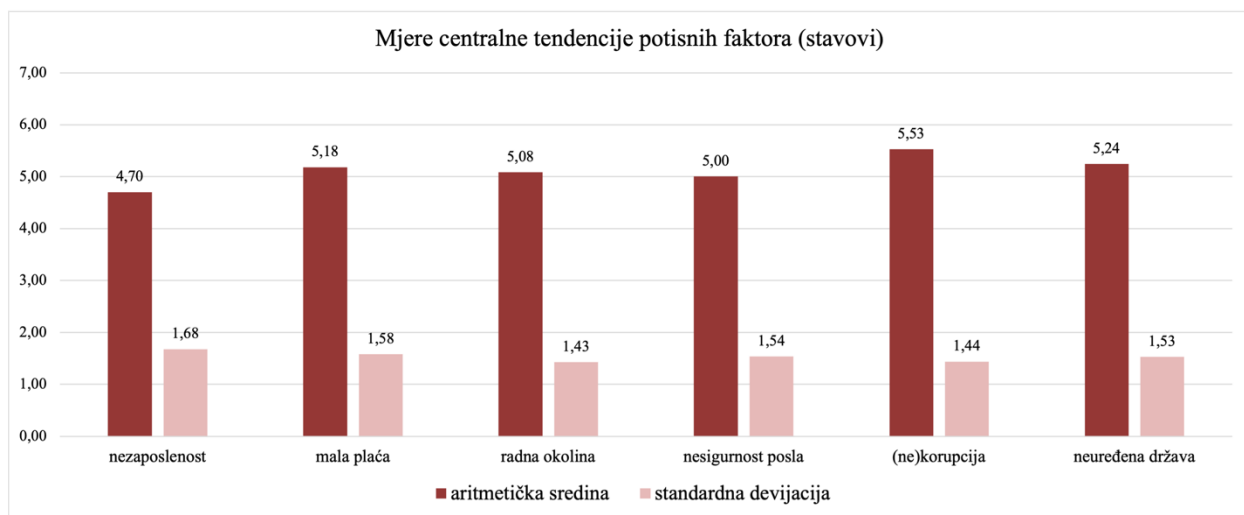
Grafikon 2. Privlačni faktori (stavovi) – medijan i mod

Izvor: izrada autorice

Na grafikonu broj 2 može se primijetiti da čak četiri varijable imaju jednake centralne vrijednosti i najčešću vrijednost, a obje iznose 5. Riječ je o varijablama ostvarenje osobnih ciljeva i vrijednosti, pronalazak posla ili staža, život u nekorumpiranom društvu te bogati kulturni i zabavni život. Varijablu život u sredini s visokom razinom poštivanja ljudskih prava ispitanici su ocijenili jednakom centralnom vrijednosti kao prethodne četiri varijable, ali najčešća vrijednost kod ove varijable je 4 na skali od 1 do 7. Na pripadajućem grafikonu izdvajaju se tri varijable koje su ocijenjene s najvećim brojem na skali (7 – vrlo vjerojatno, da će se ostvariti navedene posljedice ukoliko napuste Hrvatsku) i ujedno su najučestaliji odgovori, a to su pronalazak posla ili staža, stjecanje novih vrijednih iskustava i profesionalno usavršavanje. Kod sve tri spomenute varijable centralna vrijednost je ocijenjena sa 6.

Kao što je ranije spomenuto, potisni faktori ispitani su u dvije grupe pitanja s različitim varijablama. Pitanje kojim su se ispitali stavovi studenata: „Ostanak u Hrvatskoj može imati različite posljedice. Koliko su, po Vašem mišljenju, sljedeće posljedice vjerojatne? (1 – uopće nije vjerojatno, 7 – vrlo vjerojatno)“. Riječ je o istom pitanju koje je postavljeno u ispitivanju stavova kod privlačnih faktora, ali s različitim varijablama (ponuđenim odgovorima). Varijable koje ispituju stavove kod potisnih faktora su nezaposlenost, mala/neadekvatna/nedovoljna plaća, nepoticajna radna okolina, nesigurnost zaposlenja, život u korumpiranom društvu te život u neuređenoj državi. Ovi ponuđeni odgovori predstavljaju sve negativne posljedice ostanka u

Hrvatskoj i tjeraju mlade iz Hrvatske, a mjere centralne tendencije prikazane su na grafu broj 3 u nastavku.

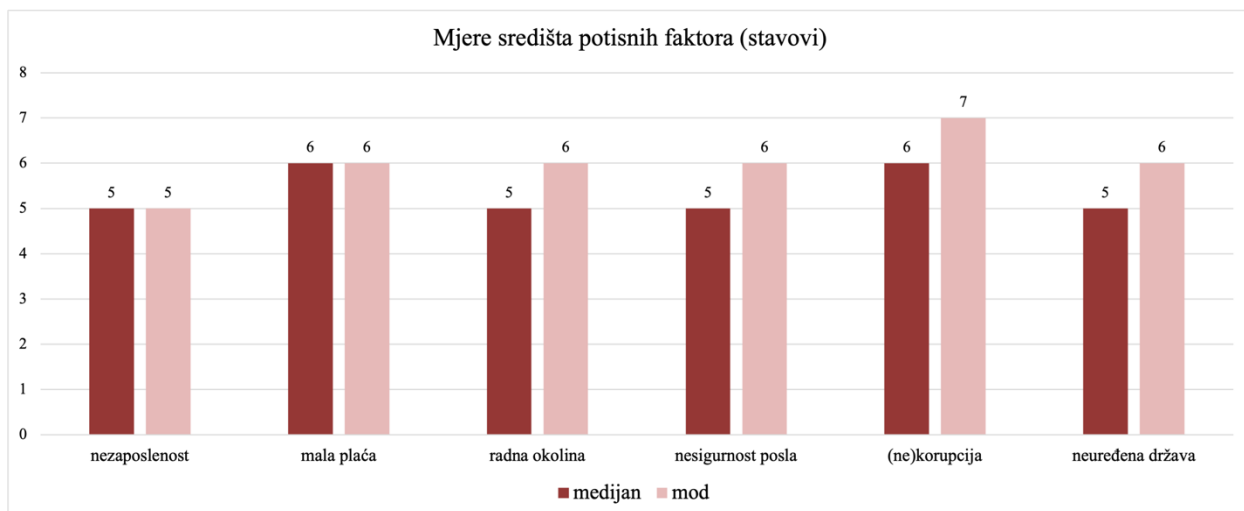
Grafikon 3. Potisni faktori (stavovi) – aritmetička sredina i standardna devijacija

Izvor: izrada autorice

Na prikazanom grafikonu može se primijetiti da je jedina varijabla s prosječnom vrijednosti nižom od 5 varijabla nezaposlenost, a ujedno i jedina varijabla čija vrijednost prosječnog odstupanja premašuje 1,6. S druge strane, kod ostalih pet varijabli prosječna vrijednost varira između 5 i 5,5, a standardno odstupanje ocijenjeno je u rasponu od 1,4 do 1,6. Ipak, varijabla život u korumpiranom društvu ističe se kao najvažniji potisni faktor, zbog kojeg mladi razmišljaju o napuštanju domovine.

Sljedeći graf prikazuje mjere središta potisnih faktora koje su izražene stavovima ispitanika. Na grafikonu 4 je vidljivo kako centralna vrijednost kod svih varijabli iznosi 5, osim kod varijabli mala, neadekvatna i nedovoljna plaća te život u korumpiranom društvu gdje vrijednosti iznose 6. Može se primijetiti kako su ispitanici kao najčešću vrijednost koja iznosi 6 ocijenili varijable mala ili neadekvatna plaća, nepoticajna radna okolina, nesigurnost zaposlenja i život u neuređenoj državi. Najčešća vrijednost koja iznosi 5 vidljiva je kod varijable nezaposlenost dok je kod varijable život u korumpiranom društvu najčešća vrijednost 7. Može se primijetiti kako se varijabla život u korumpiranom društvu ističe u odnosu na ostale s najvećom mogućom vrijednosti (7) koja se najčešće ponavlja.

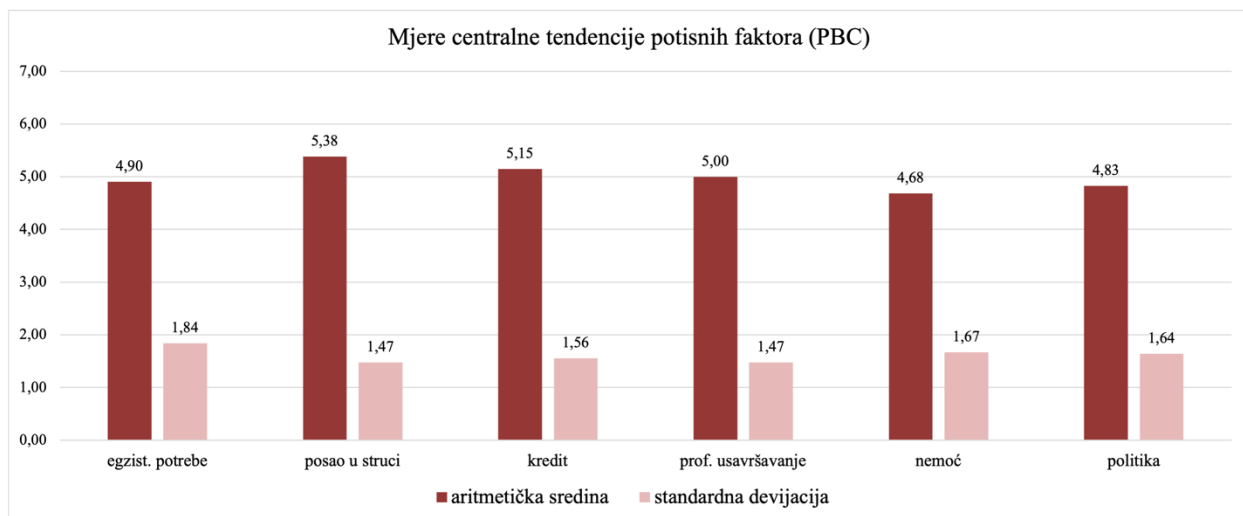

Grafikon 4. Potisni faktori (stavovi) – medijan i mod

Izvor: izrada autorice

Pitanje u anketi kojim se ispitala percipirana biheviorna kontrola mladih je: „Ostanak u Hrvatskoj može značiti različite poteškoće i prepreke s kojima se treba nositi. Molimo vas da procijenite u kojoj bi mjeri prethodno navedeni faktori Vama osobno predstavljali problem i prepreku u ostanku? (1 – uopće ne, 7 – jako puno)“. Potisni faktori koji bi potjerali mlade iz Hrvatske u ovom pitanju su nemogućnost zadovoljenja egzistencijalnih potreba, nemogućnost pronalaska posla u struci, visoke rate kredita ili dugovi, ograničene mogućnosti profesionalnog usavršavanja, osjećaj bespomoćnosti i nemoći te neizdržljivost društveno-političke situacije.

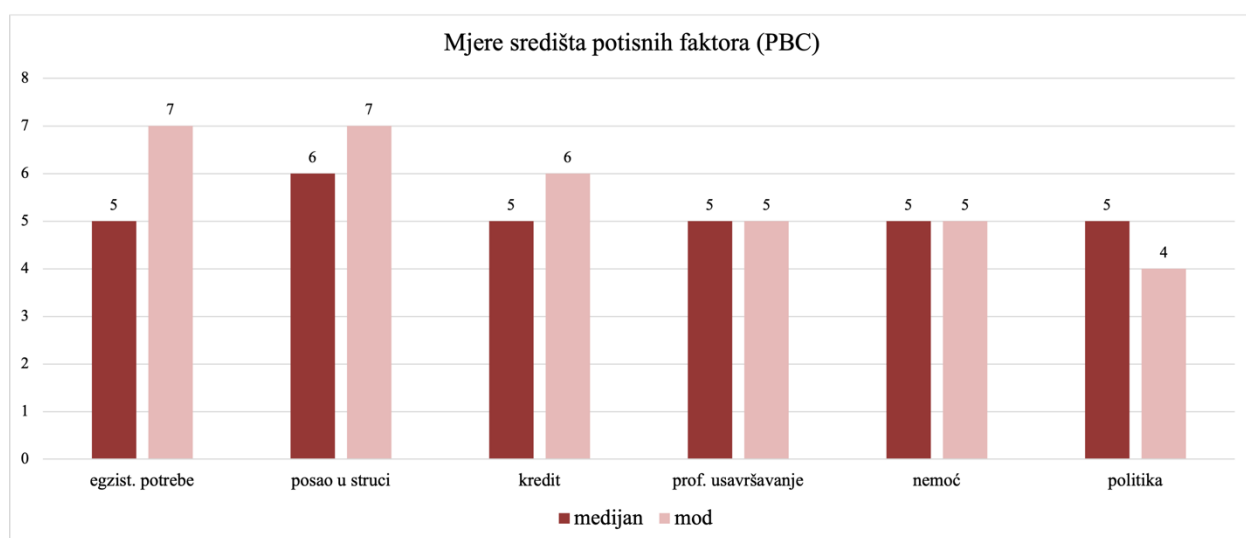
U nastavku se može vidjeti grafikon 5 na kojem se nalaze mjere centralne tendencije potisnih faktora ispitane percipiranom biheviornom kontrolom ispitanika. Prema grafikonu je vidljivo kako varijable nemogućnost pronalaska posla u struci i visoke rate kredita ili dugova imaju prosječnu vrijednost višu od 5, odnosno 5,38 i 5,15, respektivno. Dvije spomenute varijable prema rezultatima istraživanja najvažniji su potisni faktori zbog kojih mladi razmišljaju o odlasku iz domovine. Sljedeće, prilično značajne varijable koje potiskuju mlade iz Hrvatske su nemogućnost zadovoljenja egzistencijalnih potreba i ograničene mogućnosti profesionalnog usavršavanja s približno jednakim prosječnim vrijednostima koja iznosi 4,9 dok im vrijednosti prosječnog odstupanja iznose 1,84 i 1,47, slijedno. S druge strane, varijabla bespomoćnosti i nemoći ističe se kao najmanje utjecajna kada je riječ o potisnim faktorima zbog kojih mladi razmišljaju o odlasku.

Grafikon 5. Potisni faktori (PBC) – aritmetička sredina i standardna devijacija

Izvor: izrada autorice

Na grafikonu koji slijedi u nastavku mogu se vidjeti mjere središta, odnosno medijan i mod potisnih faktora koji ispituju percipiranu bihevioralnu kontrolu ispitanika.

Grafikon 6. Potisni faktori (PBC) – medijan i mod

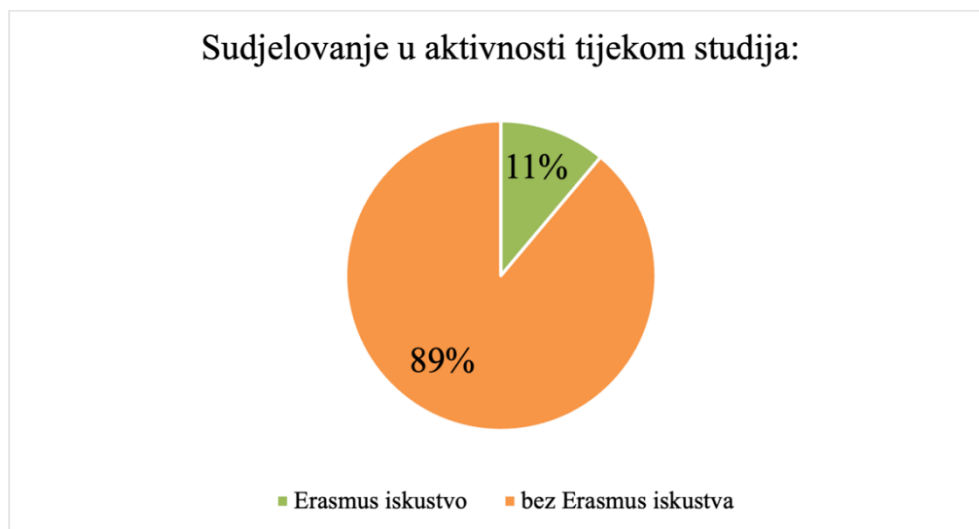
Izvor: izrada autorice

Na grafikonu 6 vidljivo je kako centralna vrijednost iznosi 5 kod svih varijabli osim varijable pronalaska posla u struci čija je vrijednost ocijenjena s brojem 6 na skali vrijednosti od 1 do 7. Dvije od šest varijabli imaju najčešću vrijednost 7, to su varijable nemogućnost zadovoljenja egzistencijalnih potreba te nemogućnost pronalaska posla u struci koje se ističu kao najznačajniji

faktori koji potiskuju mlade na odlazak prema prikazanom grafikonu. Može se uočiti da je varijabla neizdržljivost društveno-političke situacije najmanje važna ispitanicima u donošenju odluke o odlasku iz Hrvatske.

4.2.2. Erasmus+ mobilnost i razlike među studentima

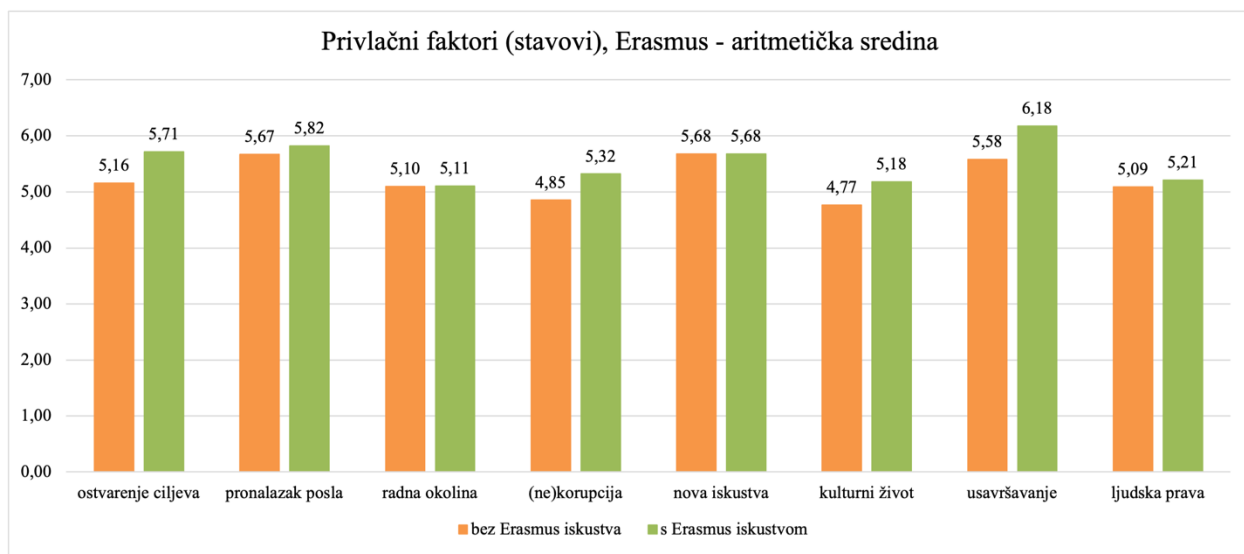
U ovom dijelu istraživanja, ispitanici su podijeljeni u dvije grupe. Jedno od pitanja na koje su studenti odgovarali u upitniku bilo je vezano za sudjelovanje ili realizaciju aktivnosti tijekom studija (prijediplomskog i diplomskog) poput stručne prakse, volontiranja, rada u studentskoj udruzi, Work&Travel programa i Erasmus+ mobilnosti. U ovom potpoglavlju, primjenom deskriptivne analize, istražit će se ima li razlike u odgovorima studenata koji su bili na Erasmus+ mobilnosti i onih koji tijekom studija nisu bili na Erasmusu. Broj studenata koji je sudjelovao na Erasmus+ mobilnosti i oni koji nisu može se vidjeti na pripadajućem grafikonu u nastavku.

Grafikon 7. Sudjelovanje u aktivnosti tijekom studija

Izvor: izrada autorice

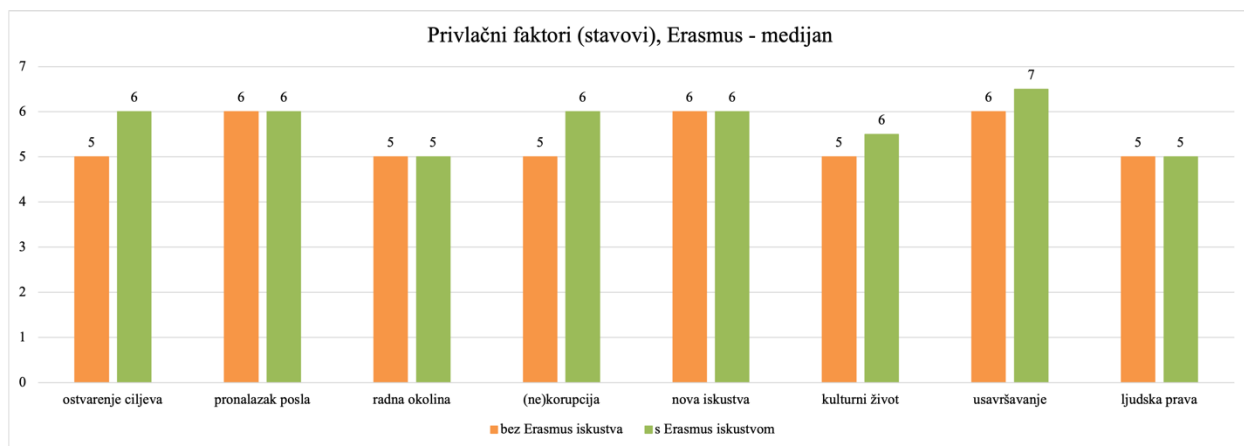
Od 252 ispitanika, njih 28 (11%) sudjelovalo je na Erasmus+ mobilnosti, dok preostali ispitanici, njih 224 (89%) nije sudjelovalo. Na sljedećem grafikonu mogu se vidjeti privlačni faktori ispitanika stavovima ispitanika koji su podijeljeni u dvije grupe ovisno o tome jesu li ili nisu sudjelovali na Erasmus+ mobilnosti.

Grafikon 8. Privlačni faktori (stavovi), Erasmus – aritmetička sredina

Izvor: izrada autorice

Na grafikonu iznad može se primijetiti kako su odgovori studenata koji su iskusili Erasmus u prosjeku ocijenjeni s većim brojem na skali od studenata koji nisu sudjelovali na aktivnosti. Uočljiva je razlika u prosječnim vrijednostima kod varijable profesionalno usavršavanje gdje su studenti, Erasmusovci ocijenili pripadajuću varijablu s prosječnom vrijednosti 6,18 uz standardno odstupanje koje iznosi 1,02. Prema prikazanom grafikonu, studentima koji su iskusili Erasmus kao najprivlačniji faktor ističe se upravo mogućnost profesionalnog usavršavanja. Istu grupu studenata u inozemstvo najmanje privlači, odnosno najmanje im je važna pri donošenju odluke o odlasku varijabla poticajna radna okolina. Zanimljivo je što su varijablu stjecanje novih vrijednih iskustava obje grupe studenata jednako ocijenile s prosječnom vrijednosti 5,68 s tim da prosječno odstupanje kod studenata s Erasmus iskustvom iznosi 1,42, a kod studenata bez aktivnosti iznosi 1,28. Sljedeći grafikon prikazuje kako su ispitanici odvojeni u dvije grupe ocijenili centralnu vrijednost varijabli privlačnih faktora.

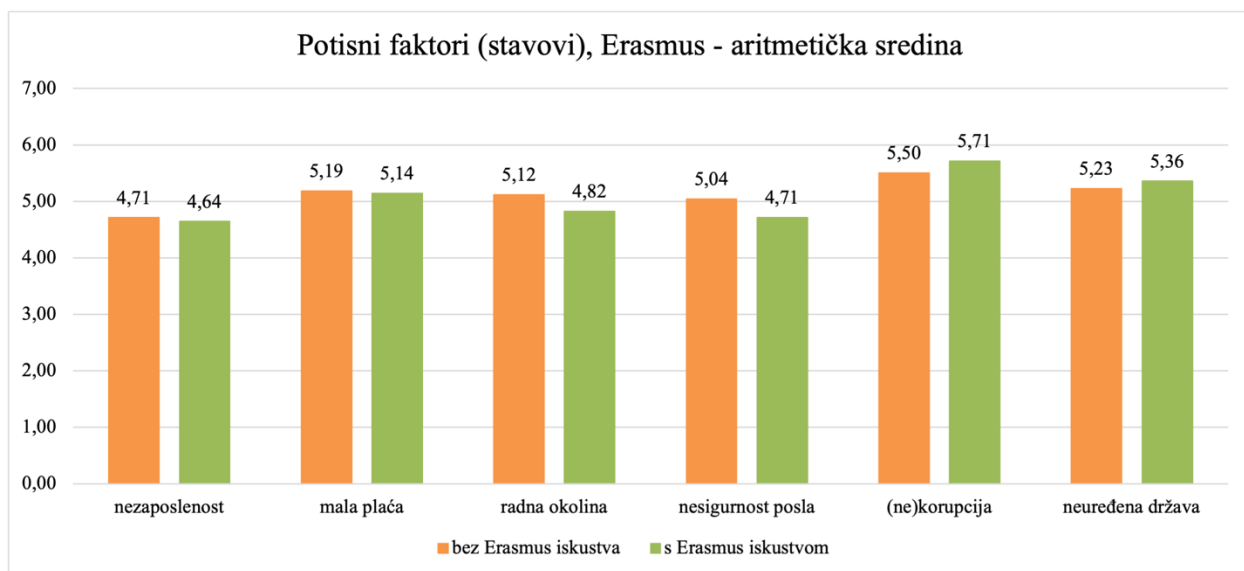

Grafikon 9. Privlačni faktori (stavovi), Erasmus – medijan

Izvor: izrada autorice

Prema grafikonu se može uočiti da je centralna vrijednost kod svih studenata usklađena kod varijabli pronalazak posla ili staža, poticajna radna okolina, stjecanje novih vrijednih iskustava te život u sredini s visokom razinom poštivanja ljudskih prava. Kod ostalih varijabli veće centralne vrijednosti primjećuju se kod studenata koji su bili na Erasmus+ mobilnosti. Slična je situacija i s najčešćim vrijednostima u nizu gdje se ističe varijabla pronalazak posla ili staža kod koje je najčešća vrijednost u nizu 7 (ujedno i najveća moguća vrijednost) zabilježena kod studenata koji nisu sudjelovali na Erasmusu, a manja vrijednost je zabilježena kod studenata koji su barem jednom tijekom studija bili na Erasmus+ mobilnosti.

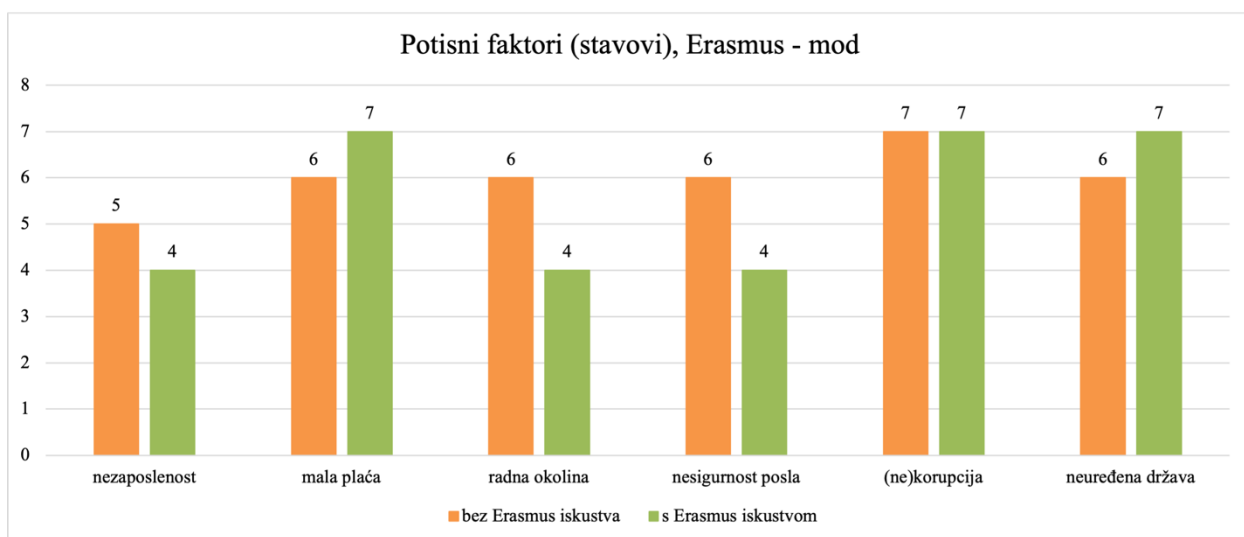
U nastavku, na grafikonu 10 može se vidjeti kako su ispitanici po grupama ocijenili prosječnu vrijednost varijabli potisnih faktora. Na pripadajućem grafikonu vidljivo je kako studenti koji nisu bili na Erasmus aktivnosti kod svih varijabli osim života u korumpiranom društvu i života u neuređenoj državi imaju veću prosječnu vrijednost u odgovorima. Prosječne vrijednosti kod obje grupe ispitanika približno su jednake, a najveća razlika u prosjeku može se uočiti kod varijabli nepoticajna radna okolina (0,3) i nesigurnost zaposlenja (0,33). S druge strane, najmanja razlika u odgovorima uočljiva je kod varijable mala ili nedovoljna plaća (0,05).

Grafikon 10. Potisni faktori (stavovi), Erasmus – aritmetička sredina

Izvor: izrada autorice

U nastavku slijedi grafikon 11 koji prikazuje najčešću vrijednost potisnih faktora ispitanih stavovima studenata.

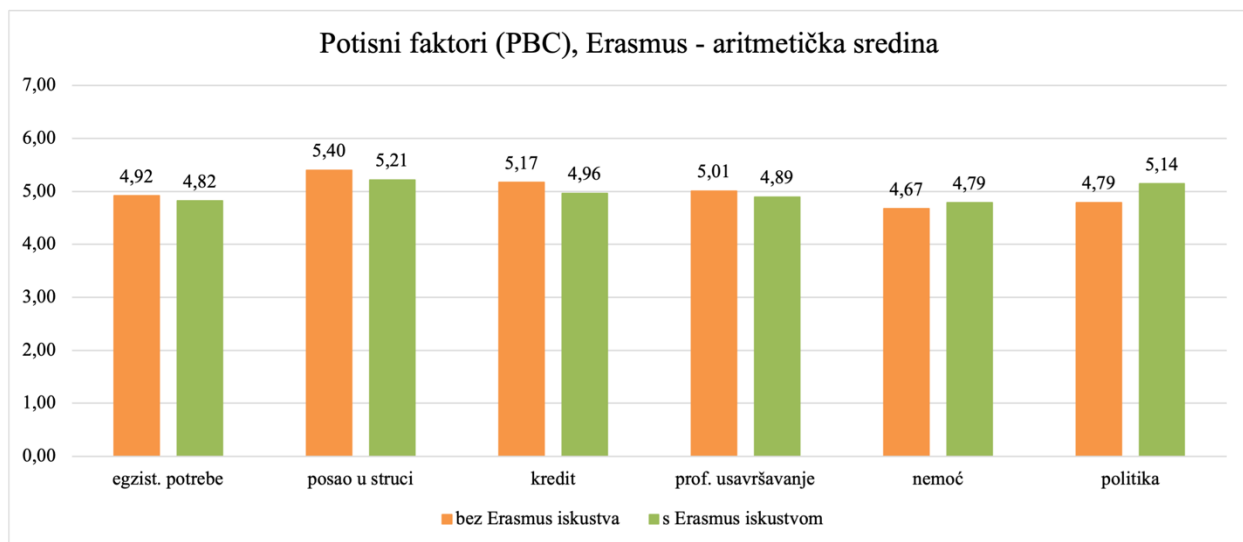

Grafikon 11. Potisni faktori (stavovi), Erasmus – mod

Izvor: izrada autorice

Promatrajući grafikon iznad može se uočiti kako je najčešća vrijednost ocijenjena s najvišim brojem na skali i za sve ispitanike (obje grupe ispitanika) isključivo kod varijable život u korumpiranom društvu. Druge dvije varijable s najčešćom najvećom vrijednosti kod grupe studenata koja je iskusila Erasmus+ mobilnost su život u neuređenoj državi te mala ili nedovoljna plaća. Kod ostale tri varijable najčešća vrijednost veća je kod grupe studenata koja nije bila na Erasmus aktivnosti, a riječ je o varijablama nezaposlenost, nepoticajna radna okolina te nesigurnost zaposlenja.

Sljedeći grafikon prikazuje prosječne vrijednosti potisnih faktora koji su ispitani percipiranom bihevioralnom kontrolom ispitanika.

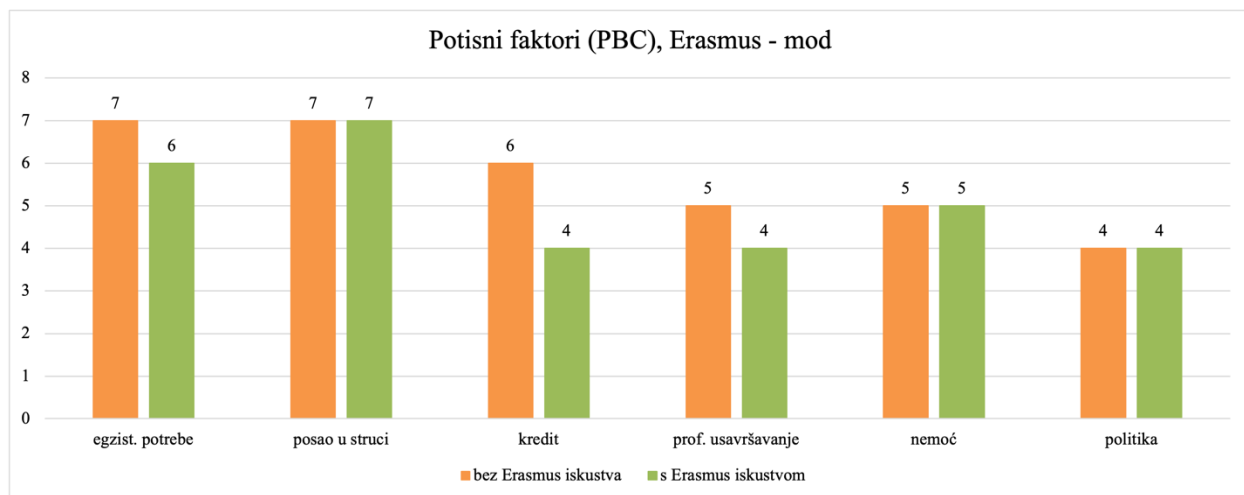

Grafikon 12. Potisni faktori (PBC), Erasmus – aritmetička sredina

Izvor: izrada autorice

Na grafikonu se može uočiti kako su prosječne vrijednosti kod obje grupe ispitanika približno jednake. Ističu se varijable osjećaj bespomoćnosti i nemoći te neizdržljivost društveno-političke situacije kao jedini odgovori gdje prosječna vrijednost kod grupe ispitanika s Erasmus aktivnosti veća u odnosu na grupu ispitanika koja nije sudjelovala na aktivnosti. S druge strane jedino je kod spomenutih varijabli prosječno odstupanje manje kod grupe ispitanika koja je sudjelovala na Erasmus aktivnosti. Nadalje, jedina varijabla čije prosječne vrijednosti kod obje grupe studenata premašuju 5 je nemogućnost pronalaska posla u struci.

U nastavku slijedi grafikon 13 koji prikazuje najčešću vrijednost potisnih faktora ispitanih percipiranom bihevioralnom kontrolom kod ispitanika koji su podijeljeni ovisno o tome jesu li ili nisu sudjelovali na Erasmus+ mobilnosti.

Grafikon 13. Potisni faktori (PBC), Erasmus – mod

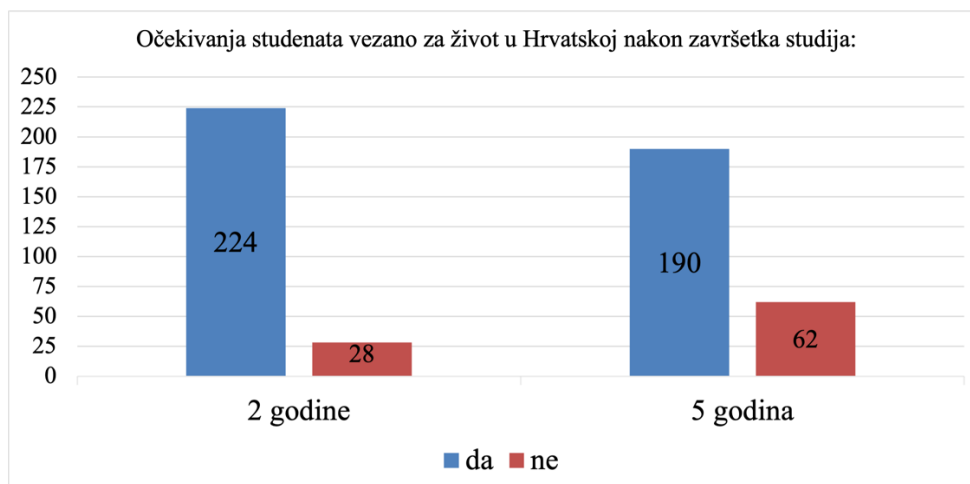
Izvor: izrada autorice

Na pripadajućem grafikonu može se primijetiti kako su najčešće vrijednosti izraženije, veće kod grupe studenata koja nije sudjelovala na Erasmus+ mobilnosti. Može se uočiti kako su kod varijabli nemogućnost pronalaska posla u struci, osjećaj bespomoćnosti i nemoći te neizdržljivost društveno-političke situacije najčešće vrijednosti izjednačene za obje grupe ispitanika. Kod centralne vrijednosti razlika između grupa studenata ne postoji i sve vrijednosti su jednake osim kod varijable nemogućnost pronalaska u struci gdje je centralna vrijednost veća kod studenata koji nisu bili na Erasmus+ mobilnosti.

4.2.3. Analiza namjere ostanka u domovini nakon završetka studija

U zadnjem dijelu istraživanja studenti su u anketi upitani: „Očekujete li da ćete 2 godina nakon završetka studija živjeti u Hrvatskoj?“ te: „Očekujete li da ćete 5 godina nakon završetka studija živjeti u Hrvatskoj?“, a njihovi odgovori prikazani su na sljedećem grafikonu.

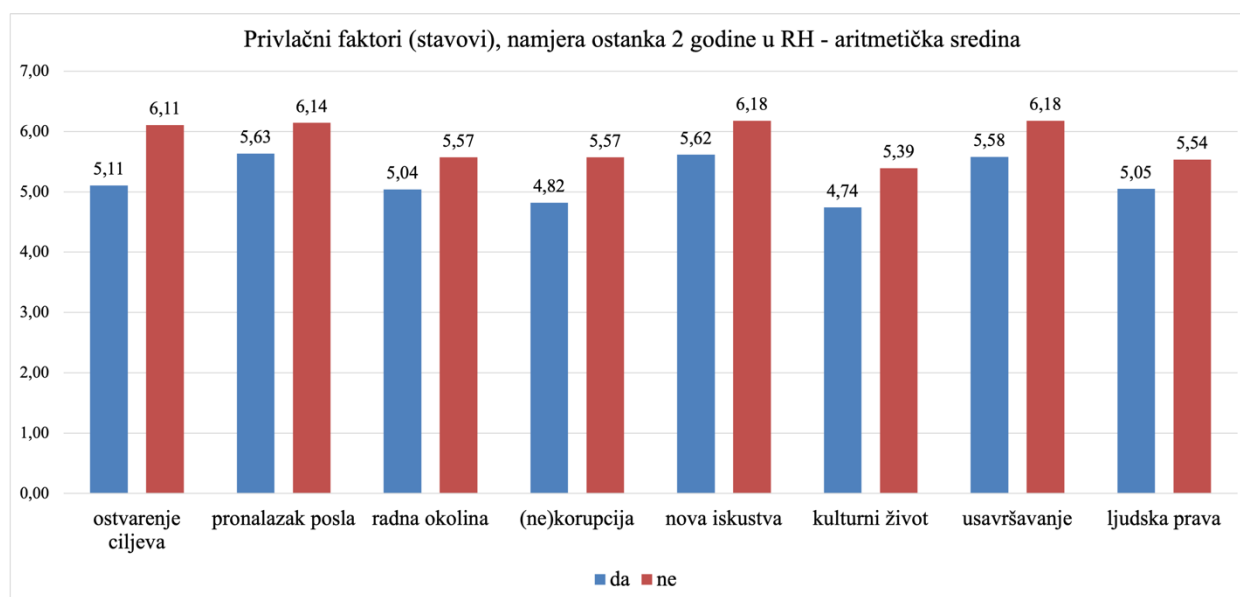

Grafikon 14. Očekivanja studenata vezano za život u Hrvatskoj nakon završetka studija

Izvor: izrada autorice

Iz pripadajućeg grafikona je vidljivo kako 224 (89%) ispitanika očekuje da će živjeti u Hrvatskoj 2 godine nakon završetka studija, a njih 28 (11%) očekuje živjeti u inozemstvu. Nadalje, 190 (75%) studenata očekuje da će živjeti u Hrvatskoj 5 godina nakon završetka studija, a njih 62 (25%) očekuje živjeti u inozemstvu. U nastavku će se istražiti ima li razlike u odgovorima studenata koji očekuju da će živjeti u Hrvatskoj 2 godine nakon završetka studija i onih koji se očekuju odseliti u inozemstvo 2 godine nakon završetka fakulteta, a grafikon 15 pokazuje prosječne vrijednosti.

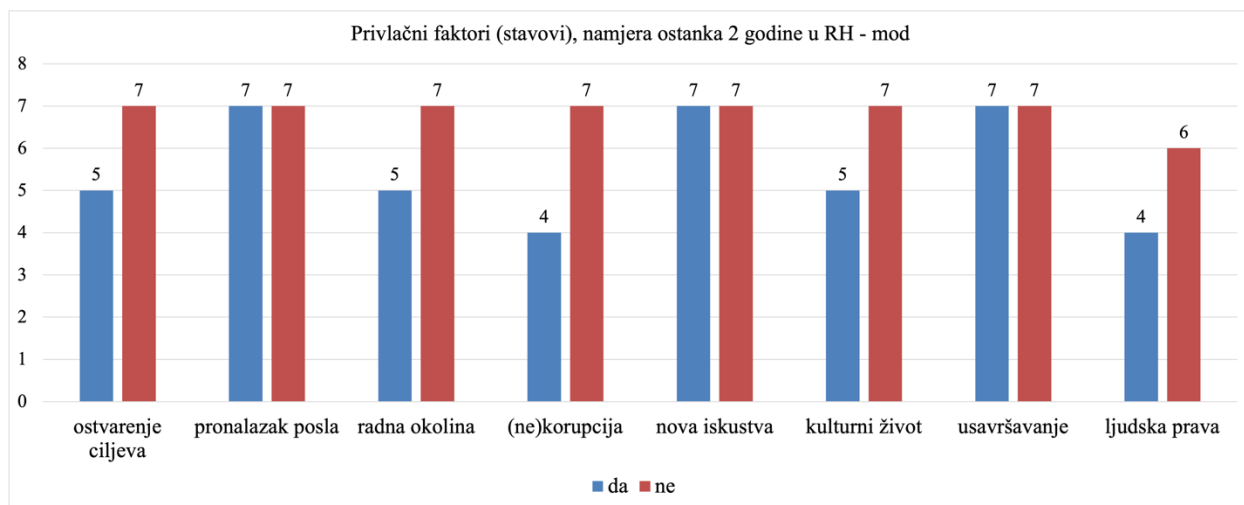

Grafikon 15. Privlačni faktori (stavovi), namjera ostanka 2 godine u RH – aritmetička sredina

Izvor: izrada autorice

Na grafu se može uočiti kako grupa ispitanika koja ne namjerava ostati u Hrvatskoj 2 godine nakon završetka studija ima veću prosječnu vrijednost kod svih ponuđenih odgovora iz upitnika. Ističu se dva odgovora koja imaju jednaku i najvišu prosječnu vrijednost za grupu studenata koji ne namjeravaju ostati, ona iznosi 6,18, a to su varijable stjecanje novih vrijednih iskustava i profesionalno usavršavanje. Standardno odstupanje od prosjeka kod prve spomenute varijable veće je za 0,05 kod grupe ispitanika koja ne namjerava ostati i iznosi 1,33. Ipak, kod druge spomenute varijable prosječno odstupanje kod grupe ispitanika koja ne namjerava ostati manje je za 0,18, a iznosi 1,02.

U nastavku, na grafikonu 16, može se vidjeti najčešća vrijednost odgovora koja predstavlja privlačne faktore ispitane stavovima kod dvije grupe ispitanika odvojene prema kriteriju namjere ostanka.

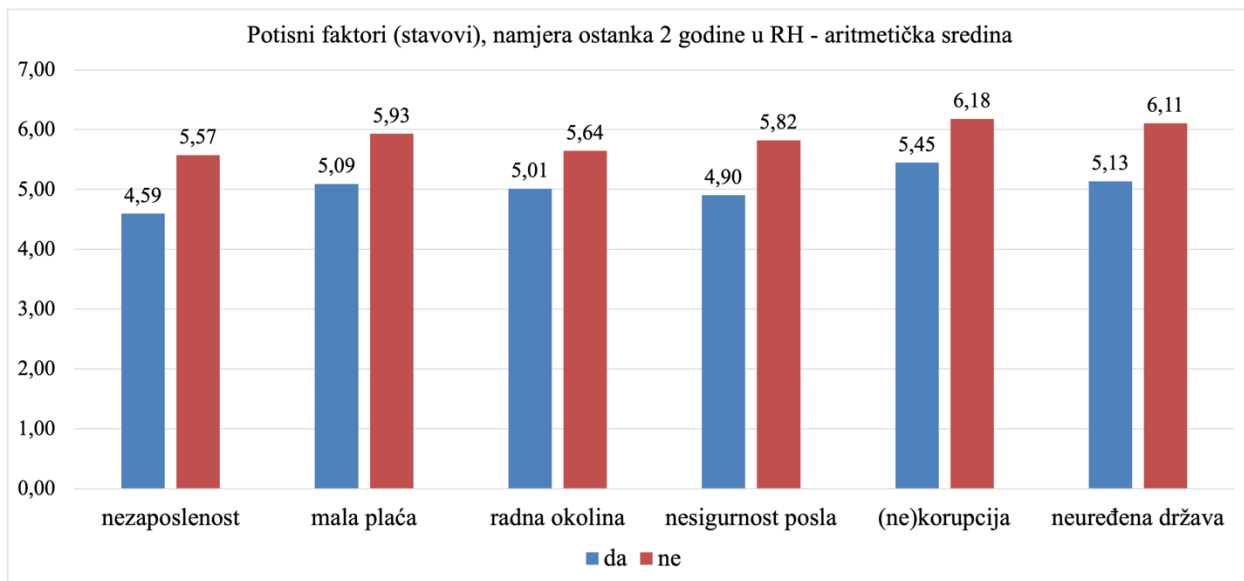

Grafikon 16. Privlačni faktori (stavovi), namjera ostanka 2 godine u RH –mod

Izvor: izrada autorice

Na grafikonu iznad vidljivo je kako su najčešći odgovori, kod grupe ispitanika koji ne namjeravaju ostati u Hrvatskoj, ocijenjeni s najvećim brojem kod svih varijabli osim varijable život u sredini s visokom razinom poštivanja ljudskih prava. Shodno tome, najčešća vrijednost je veća kod grupe studenata koja ne namjerava ostati u Hrvatskoj. Kada je riječ o centralnoj vrijednosti ona je kod svih odgovora veća ili jednaka (isključujući varijablu pronalazak posla ili staža) kod grupe ispitanika koji ne namjeravaju ostati u Hrvatskoj 2 godine nakon završetka studija.

Na grafikonu 17 može se uočiti prosječna vrijednost odgovora ispitana stavovima ispitanika, a predstavlja potisne faktore.

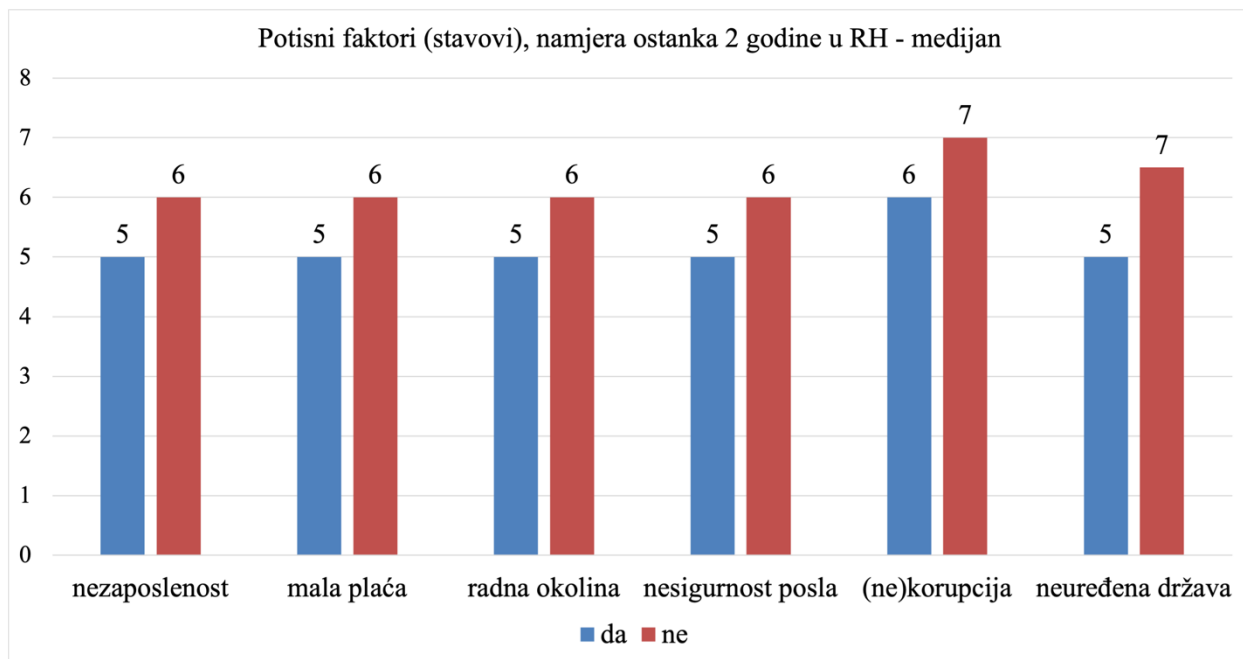

Grafikon 17. Potisni faktori (stavovi), namjera ostanka 2 godine u RH – aritmetička sredina

Izvor: izrada autorice

Na pripadajućem grafikonu može se uočiti kako je prosječna vrijednost znatno veća kod grupe ispitanika koja se namjerava odseliti iz Hrvatske 2 godine nakon završetka studija. Ističu se vrlo visoke prosječne vrijednosti kod varijabli život u neuređenoj državi i život u korumpiranom društvu koje kod grupe studenata koja namjerava emigrirati iznosi 6,11 i 6,18, respektivno. Shodno prosječnim vrijednostima, slaže se i prosječno odstupanje koje je najmanje za prethodno dvije spomenute varijable kod studenata koji namjeravaju otići, a iznosi 1,31 i 1,29, slijedno.

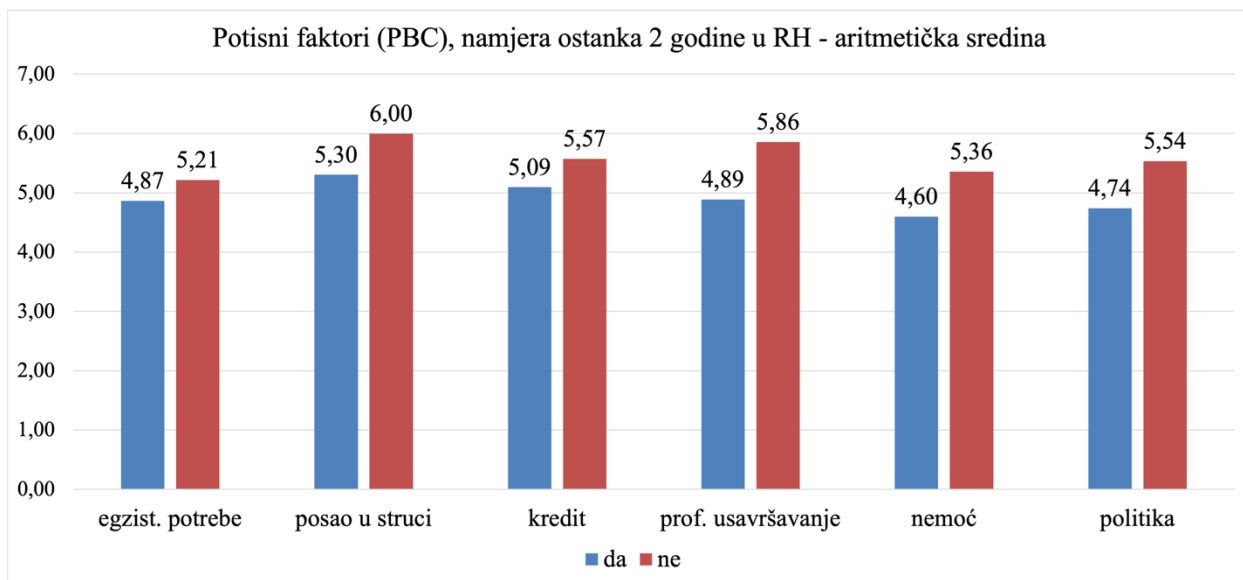
U nastavku slijedi grafikon 18 kojim su prikazane centralne vrijednosti potisnih faktora, ispitane stavovima studenata podijeljenih u dvije grupe ovisno o namjeri ostanka. Na grafikonu 18. je vidljivo kako su sve centralne vrijednosti kod studenata koji ne namjeravaju ostati u Hrvatskoj veće u odnosu na vrijednosti kod studenata koji namjeravaju ostati. Također, sve vrijednosti su i jednake osim kod varijabli život u korumpiranom društvu i život u neuređenoj državi. Najčešće vrijednosti kao i centralne te prosječne vrijednosti više su kod studenata koji namjeravaju otići. Studenti koji namjeravaju otići najmanje su zabrinuti zbog nepoticajne radne okoline iako je i kod pripadajuće varijable najčešća vrijednost izrazito visoko ocijenjena.

Grafikon 18. Potisni faktori (stavovi), namjera ostanka 2 godine u RH – medijan

Izvor: izrada autorice

Na grafikonu 19 mogu se uočiti prosječne vrijednosti odgovora potisnih faktora koji su ispitani percipiranom biheviornom kontrolom ispitanika.

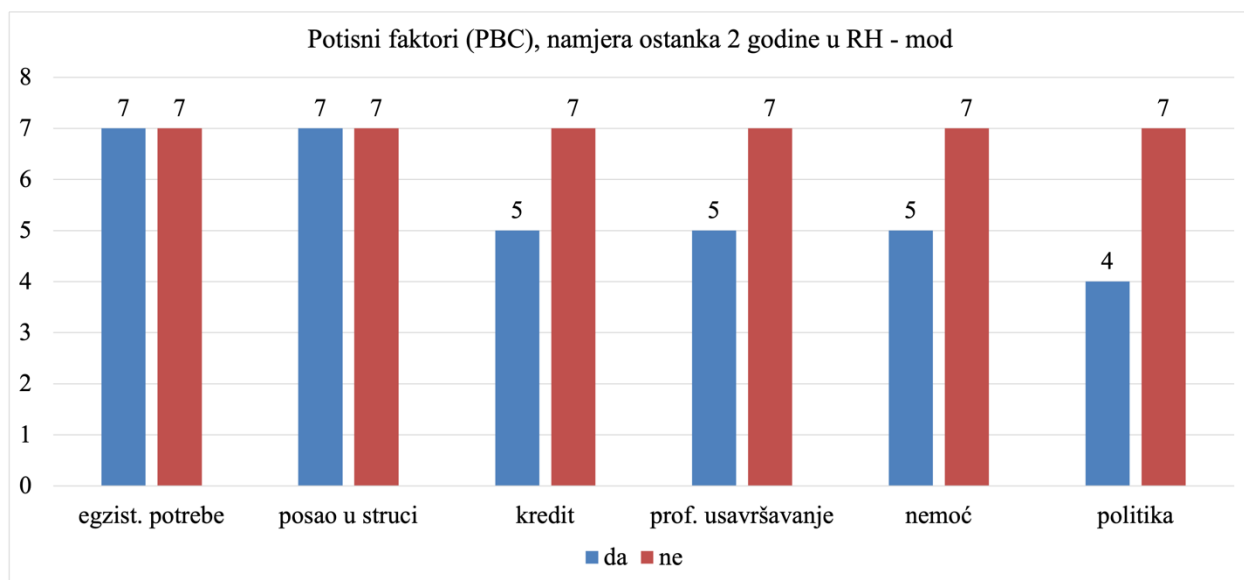

Grafikon 19. Potisni faktori (PBC), namjera ostanka 2 godine u RH – aritmetička sredina

Izvor: izrada autorice

Na grafu iznad može se uočiti kako su prosječne vrijednosti znatno više kod grupe ispitanika koja namjerava otići iz Hrvatske 2 godine nakon završetka studija. Ipak, ističe se prosječna vrijednost 6 kod varijable nemogućnost pronalaska u struci sa pripadajućim prosječnim odstupanjem koje iznosi 1,19. Kod standardnog odstupanja od prosjeka vrijednosti su veće kod grupe studenata koja namjerava ostati u Hrvatskoj, osim za varijablu nemogućnost zadovoljenja egzistencijalnih potreba te visoke rate kredita ili dugovi, gdje je situacija suprotna.

Grafikon 20 prikazuje najčešću vrijednost potisnih faktora ispitanih percipiranom bihevioralnom kontrolom kod ispitanika koji su odvojeni u grupama ovisno o namjeri ostanka.

Grafikon 20. Potisni faktori (PBC), namjera ostanka 2 godine u RH – mod

Izvor: izrada autorice

Na grafikonu je vidljivo kako su najčešći odgovori ocijenjeni s najvišim brojem na skali kod grupe ispitanika koja namjerava napustiti Hrvatsku. Najčešći odgovori ocijenjeni su s većim brojem u odnosu na grupu koja namjerava ostati. Primjetna je razlika kod varijable neizdržljivost društveno-političke situacije gdje najčešća vrijednost kod grupe studenata koja namjerava ostati iznosi 4, dok kod grupe studenata koja namjerava otići iznosi 7. Kod analiziranja centralnih vrijednosti može se primijetiti kako su one jednake za sve varijable ukoliko se odvojeno gledaju grupe studenata. Jedina iznimka vidljiva je kod posljednje varijable na grafikonu, a to je neizdržljivost društveno-političke situacije čija je vrijednost 5,50 kod grupe studenata koja namjerava otići i 0,50 veća od centralne vrijednosti koju su ocijenili studenti koji namjeravaju ostati.

5. Rasprava

U raspravi će se prvo promotriti privlačni faktori odlaska mladih ispitanici stavovima, zatim potisni faktori ispitanici stavovima te nakon njih oni ispitanici percipiranom bihevioralnom kontrolom ispitanika.

Kod privlačnih faktora, u prvom dijelu istraživanja ukupnog broja ispitanika ističu se odgovori pronalazak posla ili staža, stjecanje novih vrijednih iskustava i mogućnost profesionalnog usavršavanja. Ti odgovori tumače se kao faktori koji mlade najviše privlače da se odsele u inozemstvo. Pronalazak posla ili staža predstavlja faktor ekonomske prirode, ali preostala dva faktora su profesionalne razvojne prirode. U dijelu istraživanja gdje su ispitanici podijeljeni u grupe ovisno o tome jesu li ili nisu sudjelovali na Erasmus+ mobilnosti studente koji su iskusili Erasmus najviše u inozemstvo privlače život u nekorumpiranom društvu, stjecanje novih vrijednih iskustava, bogati kulturni i zabavni život te mogućnosti profesionalnog usavršavanja dok kod ostatka ispitanika prevladavaju isti odgovori kao kod cjeline. Studenti koji su iskusili život u inozemstvu imaju pozitivnije mišljenje o životu izvan Hrvatske. Prema mišljenju autorice, razlog tomu je iskustvo i samopouzdanje koje su stekli izvan domovine, zbog čega vide manje prepreka. U trećem dijelu istraživanja gdje su studenti podijeljeni u dvije grupe ovisno o tome namjeravaju li ostati u Hrvatskoj 2 godine nakon završetka fakulteta može se uočiti kako najveći utjecaj imaju faktori stjecanje novih vrijednih iskustava i mogućnost profesionalnog usavršavanja, zatim pronalazak posla ili staža i ostvarenje osobnih ciljeva i vrijednosti kod studenata koji ne namjeravaju ostati u Hrvatskoj. Ispitanici koji namjeravaju otići u inozemstvo imaju izrazito pozitivne stavove o svim posljedicama iz upitnika, s tim da im je najmanje bitan bogati kulturni i zabavni život u inozemstvu. Mladi u inozemstvu najviše tragaju za poslom ili stažem, stjecanjem novih vrijednih iskustava i profesionalnim usavršavanjem, s druge strane u inozemstvu ih najmanje privlači bogati kulturni i zabavni život. Promatrajući isključivo privlačne faktore ispitanici stavovima ispitanika u sva tri dijela istraživanja (analiza podataka na razini uzorka, Erasmus+ mobilnost i razlike među studentima, analiza namjere ostanka u domovini nakon završetka studija) da se uočiti kako je najprivlačniji faktor odlaska mladih u inozemstvo mogućnost profesionalnog usavršavanja. To nije faktor ekonomske prirode već faktor profesionalne razvojne prirode.

Kada je riječ o potisnim faktorima ispitanih stavovima na razini uzorka, mladi u Hrvatskoj najviše spominju probleme društvene, odnosno socijalne prirode. Prema istraživanju, mladi smatraju da će se ostankom u Hrvatskoj vjerojatno susresti s problemom nezaposlenosti. Vjerojatnije od problema nezaposlenosti, smatraju kako će imati malu/nedovoljnu plaću, nepoticajnu radnu okolinu, nesigurnost pri zaposlenju te kako će živjeti u neuređenoj državi. Život u korumpiranom društvu ističe se kao najvjerojatniji problem ostanka mladih u Hrvatskoj. U drugom dijelu istraživanja ispitanici su podijeljeni u dvije grupe, ovisno o tome jesu li ili ne sudjelovali u Erasmus+ mobilnosti. Najveći problem za ispitanike, sudionike na Erasmus+ mobilnosti je mala ili neadekvatna plaća, život u korumpiranom društvu i život u neuređenoj državi, dok je za drugu grupu studenata najveći problem uz prethodne tri spomenute varijable još i nepoticajna radna okolina te nesigurnost zaposlenja. Sudionicima Erasmus+ mobilnosti najmanje smeta nepoticajna radna okolina, nesigurnost zaposlenja i nezaposlenost. Ispitanici su u trećem dijelu istraživanja podijeljeni u grupe ovisno o tome namjeravaju li ostati u Hrvatskoj 2 godine nakon završetka studija. Kod onih koji namjeravaju otići 2 godine nakon završetka studija najviše se ističe život u korumpiranom društvu, život u neuređenoj državi, odmah iza i mala nedovoljna plaća. Dakle, mlade najviše smetaju problemi društvene prirode poput života u korumpiranom društvu i života u neuređenoj državi.

U dijelu istraživanja gdje su potisni faktori ispitani percipiranom bihevioralnom kontrolom može se uočiti koje su poteškoće i prepreke ostanka u Hrvatskoj. Dio istraživanja na razini uzorka pokazuje da je mladim ljudima najveći problem nositi se s nemogućnošću pronalaska posla u struci i nemogućnošću zadovoljenja egzistencijalnih potreba, a najmanji problem im predstavlja osjećaj bespomoćnosti i nemoći i neizdržljivost društveno-političke situacije. Drugi dio istraživanja gdje su studenti podijeljeni na grupu koja je sudjelovala na Erasmus+ mobilnosti i na grupu koja nije sudjelovala, pokazuje kako je studentima koji su sudjelovali na Erasmusu veliki problem neizdržljivosti društveno-političke situacije. Studentima koji nisu bili na Erasmusu najveći je problem pronalazak posla u struci. Kod svih ostalih varijabli, može se zaključiti kako su studenti s Erasmus iskustvom puno manje osjetljivi, odnosno manje im smetaju problemi nego studentima koji nisu bili na Erasmusu. U dijelu istraživanja gdje su studenti podijeljeni ovisno o namjeri ostanka, studentima koji namjeravaju napustiti RH najveći je problem pronalazak posla u struci (tumači se da će otići u potrazi za poslom) i ograničene mogućnosti profesionalnog usavršavanja.

Studentima koji namjeravaju ostati najveći problem je nemogućnost zadovoljenja egzistencijalnih potreba te pronalazak posla u struci. Percepcija studenta koji ne namjeravaju ostati u Hrvatskoj je kako će im problemi navedeni u upitniku biti veći nego što je percepcija studenta koji namjeravaju ostati. Najveći potisni faktor ispitani bihevioralnom percipiranom kontrolom kod ispitanika je pronalazak posla u struci te ograničene mogućnosti profesionalnog usavršavanja.

6. Zaključak

U Hrvatskoj se danas može dobro živjeti uz stalan posao i trud. Pojam „dobar život“ ima različito značenje za ljude. Nekom je to, za primjer, život s puno novaca i velikom karijerom, a nekom prosječna financijska situacija i velika obitelj. Netko je spreman puno raditi za veliku plaću, a nekom je važnije slobodno vrijeme i prihvatljiva manja plaća. S naglaskom na zadnjih desetak godina ljudi pojačano tragaju za „dobrim životom“ izvan granica Hrvatske. Nezanemariva činjenica je da ljudi odlaze i da Hrvatska gubi stanovnike svakim danom. Smanjuje se i broj novorođene djece, što utječe na smanjenje broja škola, smanjenje profesora i nastavnika, odnosno radnih mjesta. Sve to čini začarani krug koji je teško prekinuti. Situacija je već odavno postala zabrinjavajuća, kako brojni stručnjaci tvrde, prijeti izumiranje nacije ukoliko se stanje ne promijeni na bolje. Mnogo je faktora utjecalo na razvoj situacije u kojoj se danas nalazi populacija Hrvatske, puno se tog može opravdati ratnim razaranjima, ulaskom u Europsku uniju i slično. Iako mnogi stručnjaci ukazuju na probleme godinama, ne poduzimaju se učinkovite mjere u svrhu rješavanja ovog velikog problema.

Istraživanje je pokazalo kako glavni razlozi odlaska mladih kada se ispituju privlačni faktori nisu oni ekonomske prirode, već veliki utjecaj imaju problemi profesionalne razvojne prirode, poput profesionalnog usavršavanja. Od potisnih faktora ispitanih stavovima istaknuli su se život u korumpiranom društvu i život u neuređenoj državi kao problemi koji mlade tjeraju van granica Hrvatske. Dok se kod potisnih faktora ispitanih percipiranom bihevioralnom kontrolom kao najveći problemi ističu nemogućnost pronalaska posla u struci i ograničene mogućnosti profesionalnog usavršavanja. Također rezultati istraživanja pokazuju kako studenti završnih godina Ekonomskog fakulteta u Osijeku u najvećem broju ne žele i ne namjeravaju otići. Ta mišljenja potencijalno bi se mogla promijeniti ukoliko ne nađu poslove za koje su se obrazovali nakon fakulteta.

Nedostaci ovog rada su korištenje isključivo deskriptivne statistike odnosno mjera središta (aritmetička sredina, medijan, mod) i mjera disperzije (standardna devijacija). U radu bi se u budućnosti mogla napraviti korelacijska analiza i vidjeti koliki je stupanj povezanosti između odabranih varijabli.

Literatura

1. Bejaković, P. (2014.) *Zborni znanstvenog skupa „Demografija u Hrvatskoj“ povodom 50 godina rada akademkinje Alice Wertheimer-Baletić*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Ekonomski fakultet u Zagrebu.
2. Dragović, F. i Mikac, R. (2017). *Masovne migracije: izazovi, posljedice i put naprijed*, Forum za sigurnosne studije, 1(1), str. 130-152.
3. Državni zavod za statistiku (2023). *Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2021*. Dostupno na: <https://podaci.dzs.hr/2022/hr/29030>. [pristupljeno: 31. siječnja 2023.]
4. Hadžić, F. i Jurić, T. (2021). *Posljedice recentnog iseljavanja na obrazovni sustav i dostupnost radne snage u Hrvatskoj i zemljama Zapadnog Balkana // Zbornik radova 2. međunarodne znanstveno-stručne konferencije „Migracije i identitet: kultura, ekonomija, država“ svezak I – znanstvena knjiga kulturni i demografski aspekti migracija / Perić Kaselj, M. (ur.)*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Razred za prirodne znanosti, 2021. str. 200-229. Dostupno na: <https://www.bib.irb.hr/1169453>. [pristupljeno: 9. veljače 2023.]
5. Kasap, P. i Ćubela Adorić, V. (2018). *Prediktori namjere odlaska ili ostanka u Hrvatskoj: relativni doprinos afektivne i kognitivne komponente stavova prema odlasku i ostanku*, 26. Godišnja konferencija hrvatskih psihologa, poster izlaganje. Dostupno na: https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=hr&user=wFRo LUAA AAJ&pagesize=80&citation_for_view=wFRo LUAAA AJ:Y5dfb0dijaUC. [pristupljeno: 21. veljače 2023.]
6. Matišić, M. i Pejnović, D. (2015). *Uzroci i posljedice zaostajanja Istočne Hrvatske u regionalnom razvoju Hrvatske*, Hrvatski geografski glasnik, 77(2), str. 101-140. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/152511>. [pristupljeno: 1. veljače 2023.]
7. Rajković Iveta, M. i Horvatin, T. (2017). *Suvremeno iseljavanje iz Hrvatske u Irsku s posebnim osvrtom na made iz Slavonije*, Migracijske i etničke teme, 33(3), str. 247-274. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/clanak/292572>. [pristupljeno: 5. veljače 2023.]
8. Šverko, I. (2005). *Studentske namjere odlaska u inozemstvo: Veličina potencijalnog „odljeva mozгова“ i njegove odrednice u 1995., 1997. i 2004. godini*, Društvena

istraživanja Zagreb, 14(6 (80)), str. 1149-1174. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/18099>.
[pristupljeno: 31. siječnja 2023.]

9. Wertheimer-Baletić, A. (1999). *Stanovništvo i razvoj*. Zagreb: Mate.
10. Živić, D. (2017). *Demografsko pražnjenje Istočne Hrvatske*, *Političke analize*, 8(31), str. 24-32. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/clanak/283893>. [pristupljeno: 1. veljače 2023.]
11. Župarić-Iljić, Drago. (2016). *Iseljavanje iz Republike Hrvatske nakon ulaska u Europsku uniju*. Zagreb: Zaklada „Friedrich Ebert“ Stiftung.

Popis grafikona

Grafikon 1. Privlačni faktori (stavovi) – aritmetička sredina i standardna devijacija Izvor: izrada autorice	14
Grafikon 2. Privlačni faktori (stavovi) – medijan i mod Izvor: izrada autorice	15
Grafikon 3. Potisni faktori (stavovi) – aritmetička sredina i standardna devijacija Izvor: izrada autorice	16
Grafikon 4. Potisni faktori (stavovi) – medijan i mod Izvor: izrada autorice	17
Grafikon 5. Potisni faktori (PBC) – aritmetička sredina i standardna devijacija Izvor: izrada autorice	18
Grafikon 6. Potisni faktori (PBC) – medijan i mod Izvor: izrada autorice	18
Grafikon 7. Sudjelovanje u aktivnosti tijekom studija Izvor: izrada autorice.....	19
Grafikon 8. Privlačni faktori (stavovi), Erasmus – aritmetička sredina Izvor: izrada autorice....	20
Grafikon 9. Privlačni faktori (stavovi), Erasmus – medijan Izvor: izrada autorice	21
Grafikon 10. Potisni faktori (stavovi), Erasmus – aritmetička sredina Izvor: izrada autorice	22
Grafikon 11. Potisni faktori (stavovi), Erasmus – mod Izvor: izrada autorice	22
Grafikon 12. Potisni faktori (PBC), Erasmus – aritmetička sredina Izvor: izrada autorice	23
Grafikon 13. Potisni faktori (PBC), Erasmus – mod Izvor: izrada autorice	24
Grafikon 14. Očekivanja studenata vezano za život u Hrvatskoj nakon završetka studija Izvor: izrada autorice.....	25
Grafikon 15. Privlačni faktori (stavovi), namjera ostanka 2 godine u RH – aritmetička sredina Izvor: izrada autorice	25
Grafikon 16. Privlačni faktori (stavovi), namjera ostanka 2 godine u RH –mod Izvor: izrada autorice	26
Grafikon 17. Potisni faktori (stavovi), namjera ostanka 2 godine u RH – aritmetička sredina Izvor: izrada autorice.....	27
Grafikon 18. Potisni faktori (stavovi), namjera ostanka 2 godine u RH – medijan Izvor: izrada autorice	28
Grafikon 19. Potisni faktori (PBC), namjera ostanka 2 godine u RH – aritmetička sredina Izvor: izrada autorice.....	28
Grafikon 20. Potisni faktori (PBC), namjera ostanka 2 godine u RH – mod Izvor: izrada autorice	29

Prilog

Pitanja iz upitnika preuzeta su iz rada autorica Kasap, P. i Čubela Adorić, V. (2018). *Prediktori namjere odlaska ili ostanka u Hrvatskoj: relativni doprinos afektivne i kognitivne komponente stavova prema odlasku i ostanku*, 26. Godišnja konferencija hrvatskih psihologa, poster izlaganje.

1. Odlazak iz Hrvatske može imati različite posljedice. Koliko su, po Vašem mišljenju, sljedeće posljedice vjerojatne? (1 – uopće nije vjerojatno, 7 – vrlo vjerojatno)

1	Ostvarenje osobnih ciljeva i vrijednosti
2	Pronalazak posla/staža
3	Poticajna radna okolina
4	Život u nekorumpiranom društvu
5	Stjecanje novih vrijednih iskustava
6	Bogati kulturni i zabavni život
7	Profesionalno usavršavanje
8	Život u sredini s visokom razinom poštivanja ljudskih prava

2. Ostanak u Hrvatskoj može imati različite posljedice. Koliko su, po Vašem mišljenju, sljedeće posljedice vjerojatne? (1 – uopće nije vjerojatno, 7 – vrlo vjerojatno)

1	Nezaposlenost
2	Mala, neadekvatna/nedovoljna plaća
3	Nepoticajna radna okolina
4	Nesigurnost zaposlenja
5	Život u korumpiranom društvu
6	Život u neuređenoj državi

3. Ostanak u Hrvatskoj može značiti različite poteškoće i prepreke s kojima se treba nositi. Molimo vas da procijenite u kojoj bi mjeri prethodno navedeni faktori Vama osobno predstavljali problem i prepreku u ostanku? (1 – uopće ne, 7 – jako puno)

1	Nemogućnost zadovoljenja egzistencijalnih potreba
2	Nemogućnost pronalaska posla u struci
3	Visoke rate kredita/dugovi
4	Ograničene mogućnosti profesionalnog usavršavanja
5	Osjećaj bespomoćnosti i nemoći
6	Neizdržljivost društveno-političke situacije